

էր եւ ոչ տակաւին դադար: Այլ անխախտ հիմ մը, որուն վրայ իր աշակերտներն ու յաջորդները կըրցան կառուցանել այնպիսի հրաշակերտ շինութիւններ, զորս եթէ ի վիճակի ըլլային իրենց կատարած գործերուն հետ բաղդատելու, շատ մը ճեմարաններ կրնային նախանձիլ Մխիթարեան ճեմարանին վրայ: Իրաւ, նուազ քան մէկ դար ետքը, լոյս տեսան Ջախջախեանի երկընդունան բառարանները եւ «Երից Վարդապետաց» նոր բառգիրք Հայկազեան լեզուի, զոր կը լրացնէր Առձեռն բառարանը, կաղմելով ամբողջութիւն մը զոր կա-րելի չէ դերազանցել:

Մխիթար Աբրահոյ բառարանին առաջին հատորը կը պարունակէ 1251 երկսիւն էջ, մեծադիր, փոքր տառերով: Երկրորդ հատորը, նոյն տեսակ տը-պաղրութեամբ, չորս մասի բաժնուած, 1750 էջերէ կը բաղկանայ: Ընդամէնը՝ երեք հազար էջ: Մխիթարեան Միաբանութիւնը տակաւին տպարան չունէր եւ կը ստիպուէր իտալական տպադրողի մը դիմել: Եթէ Միաբանութիւնը տպադրական այս ահադին ծախսերը վրան առած է առանց վարանելու, եթէ Մխիթարի յաջորդները ստանձնած են սրբադրութեան նոյն ատեն հոյակապ եւ մանրակրկիտ աշխատանքը, ապացոյց մըն է իրենց հիացման իրենց «Բա-րունապետին» ձգած ձեռագիր աշխատասիրութեան հանդէպ եւ իրենց հա-մողման, որ այս բառարանը լաստ մը փրկութեան պիտի ըլլար ազգային լեզ-ուին համար: Եւ ուղի՜ղ դատեցին: Եւ չինայեցին բաղմազան զոհողութիւն-ներ, հետեւելու համար Մխիթարայ կարգախօսին, «զի ի սկզբանէ անտի, որպէս ես, նոյնպէս եւ Միաբանութիւնս մեր կարգեալ կայ ի սպասաւորութիւն հայկազեան տոհմի, ի փառս Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ, որ է օրհնեալ յաւիտեանս. ամէն:»

Հիմա աշխարհաբարը հասած է այն վիճակին ուր հասած էր Ֆրանսերէն լեզուն Ժէ դարուն սկիզբը. այսինքն տակաւին երիտասարդ է, բայց արդէն ձեւ առած է բաղմաթիւ եւ արժէքաւոր հեղինակներու շնորհիւ: Գրաբար լեզուին ոչ սակաւ բառեր կորսուած են, զորս վերակենդանացնելու յոյս չմնաց. իսկ մեծաքանակ բառեր կ'ամ ստեղծուած են կ'ամ տակաւին ստեղծ-ուելու են: Այս նոր բառապաշարը՝ կամ ածանցութեամբ կամ աւելի բար-դութեամբ կը շինուի: Բաւական ստուար գործ մը պիտի ըլլայ այս բառերը ժողովել, մաղին մէջէն անցընել եւ տարածել: Բայց անոնց որակի մասին դատելու համար հարկ է նկատել բարդութեան կանոնները, որոնք շատ մոռ-ցուած կը թուին եւ որոնց մասին պիտի խօսինք ուրիշ յօդուածով մը:

Փարիզ, Փետրուար 1949

Ֆ. Ֆ. [F. FEYDIT]

TRADUCTIONS ARMENIENNES DE LA SOMME THEOLOGIQUE DE S. THOMAS D'AQUIN

En arménien, il n'existe pas de traduction complète de la Somme Théologique de S. Thomas. Il en existe plusieurs traductions partielles, peu connues, à vrai dire, mais dont quelques-unes ne manquent pas d'intérêt.

Parmi elles, il y en a même une en vers, dont trois gros in 4° ont été imprimés à Venise chez Antonio Bortoli. Le premier (1729) est de 624 pages et contient les Questions 1-49 de la Première Partie. Le second, qui parut la même année, compte 759 pages et contient les Questions 50-119 de la Première Partie. Le troisième, de 551 pages, parut en 1734; il comporte les Questions 1-54 de la Prima Secundae. L'auteur est un prêtre arménien, natif de la ville d'Erzeroum, Khatchatour Arhaquélean, né en 1666, qui avait fait ses études à Rome au Collège de la Propagande et qui depuis 1707 vivait à Venise où il mourut le 30 avril 1740¹. Le premier volume de cet ouvrage singulier débute par une préface dans laquelle l'auteur nous renseigne sur sa grande passion pour la théologie thomiste: *զամս երեսուն հրեշտակականի վարդապետիս այսմիկ աշակեր-տեցայ եւ տակաւին աշակերտիմ եւ ուսանիմ*: Il y donne aussi le ca- talogue de ses ouvrages publiés jusque-là. La présente œuvre qui va paraître en six parties, lui a coûté 25 ans de travail. *Ոտանաւորաւ ոճիւ շարադրեցի զի աստ-ուածաբանական վարդապետութեամբ զմիտս մեր լուսաւորեցեմք եւ ոտանա-ւորաւ բանիւ զսիրտ մեր բերկրեցուցանիցեմք*: Գրեթէ զամս քսան եւ հինգ ի վերայ սորա յօժարաբար զտիւ եւ զգէշեր աշխատեցայ եւ տակաւին աշխատիմ, մինչ տպադրի, զի իցէ կատարեալ, որքան կարելի: L'auteur tient beaucoup à une ponctuation spéciale qu'il a inventée pour son grand poème théologique. Il mentionne comme son Mécène un certain Pierre, fils de Jean Aghadjean qui, par ses dons généreux, a facilité l'impression de l'ouvrage. Le premier volume s'inti- tule:

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍԻՆ

Իրականաւ աստուածաբանութեան
արարեցելոյ եւ շարադրեցելոյ ի խաչատրոյ Աստուածաբան
Վարդապետէ Ազրովեցւոյ

¹ Voir J. F. B. de Rubeis, *De gestis et scriptis ac doctrina Sancti Thomae Aquinatis dissertationes criticae et apologeticae*, Venise 1750, Diss. XIII, chap. 8; A. Ghazikean, *Հայկական նոր մատենագիտութիւն*, Venise 1909, I, 192-197; M. A. vanden Oudenrijn, *Sint Thomas in Armenië*, Thomistisch Tijdschrift 1931 (2), 356-7.

որ արտահանեալ է ի համառօտականէ Աստուածարանութենէ
սրբոյ Թօմայի Ազունացոյ
Հասոր առաջին առաջնոյ մասին

Puis, en commençant par le Prologue et jusqu'à la fin de la Question 49 de la Première Partie, il expose la doctrine de la Somme, article par article dans une série interminable de plus de 60.000 vers. Et ce n'était que le premier tome du premier des six volumes annoncés.... Evidemment, il ne s'agit pas d'une traduction littérale. Comme spécimen de l'ouvrage d'Arhaqélean, tombé bientôt dans l'oubli auquel on pouvait s'attendre, nous nous limiterons à copier ici le commencement du premier article de la seconde Question de la Prima Secundae, celui qui s'intitule «*Utrum beatitudo hominis consistat in divitiis*» :

Տեսաք զյետնոյ վաղճանէն .
եւ վերջէն ի հասարակին :
Արդ տեսցուք զերանութենէ .
որ երջանկութիւն կոչեալ է :
Տեսցուք, ի յորս իրոն իցէ .
նկատեսցուք, թէ զի՞նչ իցէ :
Տեսցուք, զի՞րդ մարթանայցեմքն .
եւ կարիցեմք ստանալ զայն :
Երանական երջանկութիւն .
եւ զերերանութիւն մարդոյն :
Ոչ կայանայ ի մեծութիւնս .
ի յինչս, եւ ի հարստութիւնս :
Վասնզի զերբարին մարդոյն .
ի յըմբոնել զերանութիւն :
Առաւել համակայանայն .
քան ի յարտառաքելն զնայն :
Իսկ, որպէս բօեցիոսն .
որպէս յայտ է հմտացելոյն :
Ասէ յերրորդում մատենին .
որ զմխիթարութենէն² :
Մեծութիւնք յարտահեղանիլն .
առաւել քան թէ ի կուտիլն :
Հաւազոյն նշուլափայլին .
եւ բարեզոյն ճառագայթեն :
Որովհետեւ ազահութիւն .
որ է արծաղասիրութիւն :
Հանապաղ առնէ առելիս .

² Boèce, dans le troisième livre de son traité *De consolatione philosophiae*.

առատաձեռնութիւն պայծառս :
Ապա ուրեմն երանութիւն .
ոչ կայանայ ի մեծութիւնս :
Վասն այսորիկ գիտելի է .
աստանօր նկատելի է :
Զի արդարեւ է եւ լինի .
եւ դտանի անկարելի :
Զերանութիւն, որ է մարդոյն .
կայանալ ի փարթամութիւնս :
Զի են երկեակք փարթամութիւնք .
հարստութիւնք եւ մեծութիւնք :
Որպէս ասէ իմաստասէրն .
յառաջնում քաղաքականացն³ :
եւն, եւն, եւն.....

Une autre traduction partielle avait été faite dans la première moitié du 14e siècle en Arménie Orientale, au couvent de Qrhna par deux dominicains, Pierre d'Aragon et Jean le Thargman; c'est une traduction littérale de la Troisième Partie de la Somme, en deux volumes. Le premier, dont la traduction fut terminée en 1344, contient les Questions 1-59, c'est-à-dire le Traité de l'Incarnation, le second, traduit en 1347, comprend le Traité des Sacrements, c'est-à-dire non seulement les Questions authentiques de S. Thomas (60-90), mais encore les Questions 1-68 du «Supplément». Le Traité de l'Incarnation porte le titre: *Առաջին հատոր երրորդ մասին Հաւաքման երանելոյն Թօմայի Ազունացոյ, յաղաղս տնօրէնութեանն Քրիստոսի*: Incipit: *Քանզի փրկիչն մեր, տէր Յիսուս Քրիստոս, ըստ վկայելոյ Հրէշտակին, եւն*: Il existe dans les manuscrits suivants: Edchmiadzine 68 et 120⁴. Leyde Bibl. Univ. «Or. 5494», Paris Bibl. Nat. Arm. 134. Tathew⁵ 14 et 71, Vienne PP. Mekh. 332. Le Traité des Sacrements s'intitule: *Երկրորդ հատոր երրորդ մասին Հաւաքման երանելոյն Թօմայի Ազունացոյ, յաղաղս խորհրդոց եկեղեցւոյ*: Incipit: *Յետ քննութեան այսորիկ, որ վերաբերի առ տնօրէնութիւն բանին, եւն*: Le R. P. Nersès Akinean des Mekhitharistes de Vienne m'a affirmé en avoir vu en 1919 trois manuscrits à la Bibliothèque d'Edchmiadzine; un quatrième se trouve à la Bibliothèque du Vatican, «Borg. Arm. 45». On a parfois confondu ce traité avec un autre, «*Պրա Թումայի Գիրք յաղաղս եօթն խորհրդոց*» qui est la traduction d'une adaptation assez libre du commen-

³ Aristote dans le premier livre des *Politica*.

⁴ D'après une lettre qui m'a été adressée en 1937 par l'archevêque Mesrop Têr-Movsêsean, la bibliothèque à cette époque possédait encore 10 autres manuscrits de la traduction arménienne de ce traité; probablement ils auront été incorporés depuis à la Bibliothèque Centrale d'Erivan.

⁵ D'après un catalogue manuscrit du 19e siècle: Paris, Bibl. Nat. Arm. 293, fol. 17b et 20a.

taire de S. Thomas d'Aquin sur le 4e Livre des Sentences (Incipit: *Օրհնք Տեանն անբիծք էն եւ դարձուցանեն զհոգիս, եւն.*): L'auteur de cette traduction est le célèbre Jean d'Eznka⁶, mais elle a été attribuée de bonne heure à Jean de Qrhna, fondateur des Frères Uniteurs, en collaboration avec l'évêque Barthélemy de Marâgha.

Le vénérable Abbé Mekhithar de Sébaste est, lui aussi, l'auteur d'une traduction partielle⁷ de la Somme Théologique de S. Thomas. Elle date du temps de son séjour à Méthone (Modone) en Grèce (1703-1715) et plus spécialement des dernières années de ce séjour. Il commença la traduction de la Première Partie en 1712 ou 1713 en collaboration avec son disciple Jean de Sébaste⁸. Voici les manuscrits de cette traduction, dont nous avons pu avoir connaissance⁹: 1 — Edchmiadzine 118¹⁰ contient le Traité des Anges et celui de la Création, c'est-à-dire les Questions 50-119 de la Première Partie. La traduction date de l'an 1713 et le manuscrit est de 1729. 2 — Un manuscrit en deux volumes (741 et 898 pages), conservé — comme les numéros 3 et 4 — à la Bibliothèque des PP. Mekhitharistes de S. Lazare. Il contient toute la Première Partie de la Somme. en écriture *նորարկ* sur deux colonnes. 3 — Un ms. de 951 pages en écriture *նորարկ* sur deux colonnes, qui contient la traduction des Questions 1-59 de la Troisième Partie. 4 — Un autre manuscrit de plus de 700 pages, qui contient les mêmes Questions 1-59 de la Troisième Partie; ce ms semble être le brouillon de la traduction, il contient beaucoup de ratures et bon nombre de corrections.

L'abbé Mekhithar était très au courant des compilations et des traductions qui avaient été élaborées dans la première moitié du 14e siècle par les Dominicains de Qrhna. Il a préparé des éditions de plusieurs de ces traités, notamment du «Livre des Vices» (*Գիրք Մոլութեանց*) suivi des traités «Sur les dix Commandements» (*Յաղազս տասն պատուիրանացն*), «Sur la garde des cinq sens» (*Յաղազս պահպանութեան հինգ զգայութեանց*) et «Sur la garde de la langue» (*Յաղազս պահպանման լեզուի*), qui parurent réunis dans un seul volume à Ve-

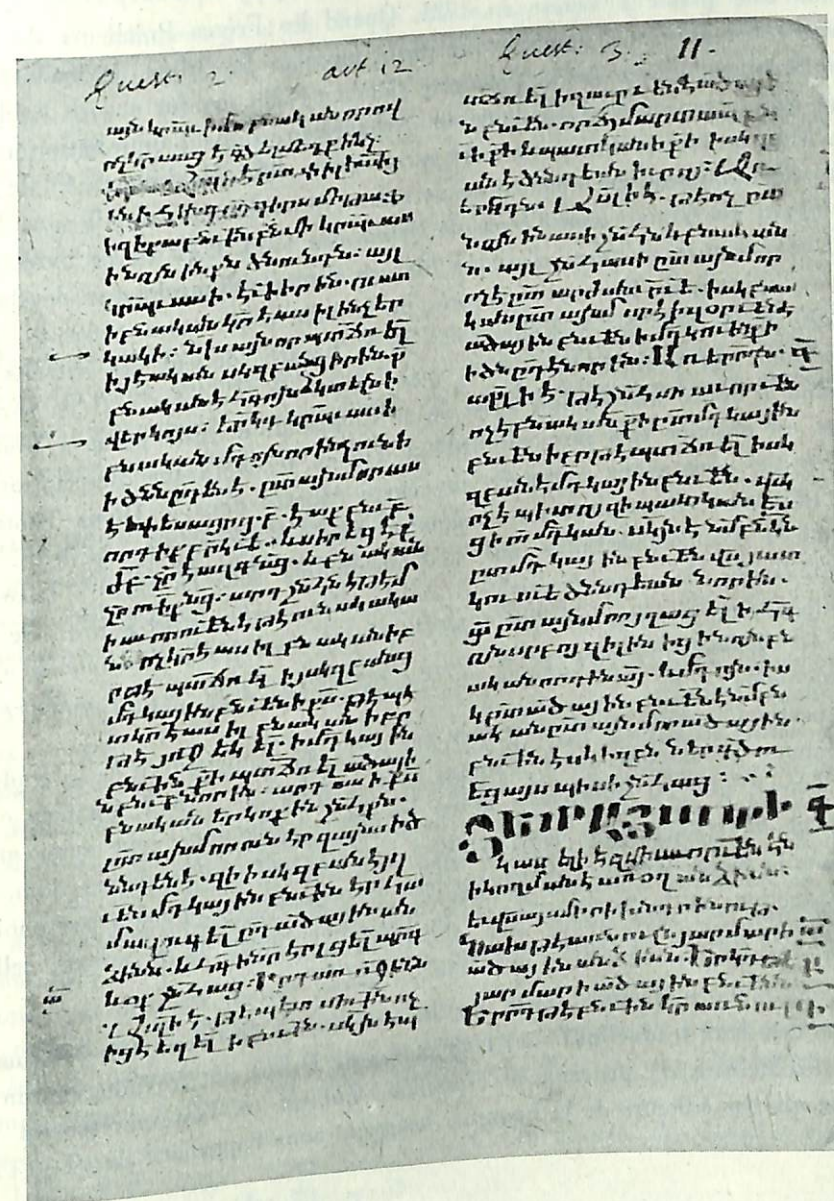
⁶ Voir G. Zarphean, *Մասնագործան հայկական թարգմանութեանց նախնեաց*, Venise 1889, 274-5; G. Yovsèp'ean, *Խաղրակեանց կամ Պատգանց Հայոց պատմութեան* 42, III, New York 1942-3, 174-5.

⁷ A noter cependant, que d'après le témoignage d'un auteur contemporain, le dominicain J. B. F. de Rubeis, l. c.: «armenicam integrae Summae Theologicae versionem debemus D. Mechitar Sebasteno..... Confectae versionis plura, quae vidi, adservantur volumina mss in 4°» (dans la bibliothèque des PP. Mekhitharistes de S. Lazare). Quoiqu'il en soit, il n'y a que des parties de cette traduction qui sont parvenues jusqu'à nous.

⁸ Cf. *Mekhithar Sebastenus Thomista Orientalis*, Angelicum 1931 (8), 30-32.

⁹ Pour les indications sur le ms. d'Edchmiadzine nous sommes redevables au R. P. Nersès Akinean des Mekhitharistes de Vienne, pour celles qui concernent les trois autres au Rév. me P. G. Amadouni des Mekhitharistes de S. Lazare, qui nous a transmis également des photocopies des pp. 58-77 du ms. N 3.

¹⁰ C'est le numéro que ce ms. portait en 1919.

Une page du manuscrit P = Paris Bibl. Nat. Arm. 134 de la traduction arménienne dite de Qrhna de la Somme de St Thomas d'Aquin

nise en 1720, puis du «Livre des Vertus» (Գիրք Առաքինութեանց), suivi des traités «Sur les sept dons du Saint-Esprit» (Յաղագս եօթն սրբուհեաց Հոգւոյն սրբոյ), et «Sur les huit béatitudes» (Յաղագս ութից երանութեանց), édition qu'il mit sous presse à Venise en 1721. Quand les Frères Prêcheurs de Nakhichewan se résolurent à imprimer un autre ouvrage de Qrhna, la traduction du Missel Dominicain avec des adjonctions (Rome, 1728), ce fut encore l'abbé Mekhithar qui, avec son ami Khatchatour Arhaqélean, signa l'approbation ecclésiastique. Mais le livre préféré entre tous par le jeune abbé Mekhithar¹¹ fut le «Livre Albert», le «Compendium theologiae veritatis» qui avait été traduit sous le nom de S. Albert (le Grand) dans l'école de Qrhna dès 1344. C'est de ce livre qu'il se servait comme manuel quand l'évêque Margar l'eut établi professeur de théologie dans son couvent de Karmir-Vank près de la ville d'Erzeroum (1698-9). Le ms arm. 270 de la Bibl. des Mekhitharistes de S. Lazare contient des extraits de ce Compendium qui semblent être de la main même de Mekhitar¹². Il va sans dire que l'abbé a donné une édition aussi de ce Compendium. Elle parut à Venise en 1715 et est devenue très rare aujourd'hui. On en trouvera une description dans la notice que nous avons consacrée au «Livre Albert» dans le Divus Thomas de 1940 (18), 444-7. Dans plusieurs exemplaires l'abbé a ajouté une vie de S. Albert le Grand et des commentaires sur le Compendium sous ce titre: Լուծմունք դժուարամացից եւ տարակուսանաց բանից Ալպերտին (c'est-à-dire: de textes du Compendium) չարագրեցեալ ի Մխիթարայ վարդապետէ Սերաստացւոյ ըստ մտաց եւ ճանապարհի սրբոյն Թոմայի Աքունացւոյ եւ այլոց տիեզերալոյս վարդապետաց:

Cependant le docte abbé ne semble pas avoir eu connaissance de la traduction de la Somme Théologique de S. Thomas faite à Qrhna en 1344-7. On peut constater facilement que les différences entre les deux traductions sont aussi grandes qu'on peut en trouver entre deux versions parfaitement indépendantes d'un même texte dans la même langue. Comme matière de comparaison, nous avons choisi les deux traductions de la 3e Question de la Troisième Partie de la Somme, celle qui s'intitule «De unione ex parte personae assumptis».

Disons d'abord quelque chose sur les différences des exemplaires latins, mis à la base des deux traductions. Les traducteurs de Qrhna ont travaillé sur un texte latin, probablement de provenance espagnole, qui est un bon représentant de la recension que les éditeurs de la Leonina désignent sous l'appellatif de «Tertia»¹³.

¹¹ Ի տիւ մանկութեան իմոյ – dit-il dans la préface de son édition de 1715 – սովորեց վարժեցայ եւ խանդավառ սրբիւ յաւատ ի սէր սորին վառեցայ.

¹² En tout cas ce livre a fait partie de son équipement personnel; il porte l'empreinte de son sceau (fol. 214b) avec l'inscription Տէր Մխիթար Ռ. Ճ. Խ. Ե. = 1145 (l'an. 1145 = 1696 M. avait été ordonné prêtre). Voir B. Sargisean, Մայր Յուրակ Հայերէն ձեռագրաց Մխիթ. ի Վենետիկ II, 886-92 et nos notes sur le ms. 270 de S. Lazare, foll. 217a-377b, dans le Divus Thomas de Fribourg de 1940 (18), 431-3.

¹³ Pour la signification de la formule «Tertia» nous nous permettons de renvoyer

L'Abbé Mekhithar traduit d'après une édition imprimée du 17e ou 18e siècle. Les principales divergences les deux textes latins traduits se manifestent surtout comme il suit:

1 — Au commencement de chaque article. La rédaction suivie par les traducteurs de Qrhna (= Q) est celle des anciens manuscrits latins de la Somme, où les articles ne portent pas encore de titre en forme interrogative, mais simplement un chiffre et où la formule «ad.... sic proceditur» fait encore défaut. L'article commence toujours «Ad.... Videtur quod.... enim....» Par contre, dans le texte employé par l'Abbé Mekhitar (= M) nous trouvons invariablement le début: «Articulus... Utrum... Ad... sic proceditur. Videtur quod....» A titre d'exemple, nous iuxtaposons ici le commencement de l'art. 4 de la question à examiner:

M: Պրակ չորրորդ. Արդեօք մի անձն կարիցէ թարց այ- լոյ առնուլ զբնութիւն ստեղծեցեալ: Առ չորրորդն այսպէս յառաջա- նայ. Երեւի թէ մի անձն ոչ կարիցէ առ- նուլ զբնութիւն ստեղծեցեալ ընդ ոչ առնուլն [ա]յլոյ: Քանզի.....	Q: Յաղագս չորրորդին: Երեւի թէ մի անձն ոչ կարէ առնուլ զստեղծեալ բնութիւնն առանց միւ- սոյն: Քանզի.....
---	---

2 — Au début du «corpus articuli», Q emploie la formule «*Quaestio*...», M emploie la formule «*Responsum: dicendum est (quod)....*» tandis que M semble plutôt reproduire la formule usitée des éditions imprimées latines «*Respondeo dicendum (quod)....*» ce qu'il fait cependant par la formule arménienne «*Պատասխանեմ ասելով*», donc littéralement: *Respondeo dicendo (quod)*.

3 — Il arrive assez souvent que, dans le cours d'un article, S. Thomas renvoie à un article précédent. Dans les manuscrits latins de la Somme et par conséquent aussi dans la traduction de Qrhna, ces renvois sont très sommaires. On emploie des formules comme «*sicut dictum est*», «*sicut dictum est supra*», «*sicut monstratum est in Prima Parte*» et d'autres semblables. Dans leurs éditions imprimées, les éditeurs se sont donné la peine de préciser les passages auxquels S. Thomas entend renvoyer. D'où il résulte entre M et Q des divergences comme celles-ci:

Art. 1 Obj. 2 Q: որպէս ասացաւ ի յառաջնումն մասին, M: որպէս նառաջնումն մասին ասացաւ, Խ. 29. պ. 1.

à la préface du onzième volume de l'Editio Leonina: Sancti Thomae Aquinatis, Doctoris Angelici, opera omnia iussu impensa Leonis XIII P. M. edita, Rome 1903, pour les caractéristiques du texte latin traduit à Qrhna à notre étude: Die Vorlage der alten armenischen Uebersetzung der Summa Theologiae des hl. Thomas von Aquin: Ihre Textgestalt untersucht an den Quaestiones 60-71 der Tertia Pars dans la revue Divus Thomas 1946 (24), 201-213.

Art. 1 Corp. Q: որպէս վերնադոյնը ասացաւ, M: որպէս ի վեր ասացաւ, խ. նախ. պ. 1. և 2.

Art. 1 ad 3 Q: որպէս վերոյ ասացաւ, M: որպէս ի վեր ասացաւ խ. 2. պ. 1.

Art. 2 Obj. 1 Q: որպէս ասացաւ, M: որպէս ասացաւ պ. նախ.

4 — Il va sans dire qu'il y a parfois des divergences de leçon entre le texte latin qui est à la base de Q et celui dont M c'est servi. En voici quelques exemples, pris dans les cinq premiers articles de notre question :

Art. 1 Obj. 1	Q: alia persona divina	M: aliis personis divinis
Art. 1 Sed c.	Q: omittit	M: quod est assumere
Art. 1 ad 1	Q: epistola synodali Ephesi	M: ep. s. Ephesini Concilii
Art. 1 ad 1	Q: intell. modum unionis	M: omitt. unionjs
Art. 1 ad 2	Q: concursus diversarum natura-	M: omittit diversarum
	rum	
Art. 2 Obj. 1	Q: non sumpsit	M: non sumpsit ad se
Art. 2 Obj. 3	Q: quia natura magis significatur	M: omitt. natura
Art. 2 corp.	Q: et secundum etiam hunc mo-	M: omitt. divina
	dum dicitur natura divina in-	
	carnata	
Art. 2 corp.	Q: unde dicit Damascenus natu-	M: u. d. D. dicimus naturam Dei
	ram Dei incarnatam esse	incarnatam esse
Art. 2 al 1	Q: refertur ad idem suppositum	M: est reciprocum et refert idem
		suppositum
Art. 2 ad 1	Q: non tamen eam sumpsit ad se	M: non tamen propter hoc sumit
		eam ad se
Art. 3 corp.	Q: intellectus dupliciter se habet	M: i. d. se h. ad divina
	ad Deum	
Art. 3 corp.	Q: quarum, una sublata, etiam a-	M: quarum tamen una tollitur,
	lia tollitur	sublata alia
Art. 3 corp.	Q: et alia essentialia attributa	M: et alia huiusmodi quae di-
		cuntur essentialia attributa
Art. 3 ad 2	Q: ad quam potest terminari	M: ad quam poterit terminari
Art. 3 ad 3	Q: dicitur remanere per modum	M: d. r. per m. resolutionis
	relationis	
Art. 3 ad 3	Q: consideratur ut persona subsi-	M: c. ut suppositum s.
	stens	
Art. 3 ad 3	Q: non per modum relationis	M: n. p. m. resolutionis
Art. 4 corp.	Q: convenit uni tantum personae	M: c. ita uni p. quod non alii
Art. 5 ad 2	Q: et fit in nobis a Patre	M: sed f. i. n. appropriate a
		Patre

Dans ces exemples les leçons de l'édition latine employée par l'abbé Mekhithar se trouvent d'accord avec celles qu'on lit aujourd'hui dans l'*Editio Leonina*. Cependant il y a aussi des cas, où M se rencontre avec Q contre le texte de la Leonina :

Art. 3 Sed. c. Q et M: paternitas, filiatio et processio, *Leon*: paternitas, processio et filiatio. — Art. 3 corp. Q et M: et quod aliud remaneat, la *Leon*. omet «et». — Art. 5 ad 3 Q et M: eo quod est ab alio, *Leon*.: eo quod est ab illo.

Parfois la leçon adoptée par les éditeurs de la Leonina est celle de Q contre une leçon divergente de M:

Art. 3 corp. Quia distinguuntur solum (M: solis) relationibus. — Art. 3 ad 2: re-
manebit in intellectu (M *add* nostro) una personalitas. — Art. 4 Obj. 1: indivisa
(M: indivisibilia) enim sunt opera. — Art. 4 Obj. 1: sicut enim (M: autem)
trium. — Art. 4 Sed c.: distinctum (M: distinctim) dicitur. — Art. 4 ad 3: se-
cundum (M *add* quandam) assimilationem ad bonitatem illius. — Art. 5, Obj. 1:
inconveniens esset quod esse filium (M *add* hominis). Art. 5 ad 2: et per donum
(M: dona) Spiritus Sancti.

Et finalement il arrive que tant Q que M ont une leçon propre, tandis que la Leonina en donne une troisième: Art. 1 Sed c.:

Q: Deus ille unigenitus
M: Deus scilicet ille unigenitus
Leon.: Deus ille scilicet unigenitus
Art. 5 Obj. 3: Q: quia est etiam innascibilis
M: qui est etiam innascibilis
Leon.: qui est innascibilis
Art. 5 Sed c.: Q: quod potest Filius etiam potest Pater et Spiritus
Sanctus (tout le reste: «alioquin.... et Spiritus Sanctus» manque
dans cette rédaction)
M: quidquid potest Filius, potest Pater et Spiritus Sanctus
Leon.: quidquid potest Filius potest Pater.

Nous croyons que pour un expert en bibliographie thomiste il ne doit pas être trop difficile d'identifier l'édition latine, dont l'Abbé Mekhithar s'est servi pour ses traductions arméniennes. Nous nous limiterons ici à indiquer quelques leçons qui pourront servir de critère:

	LEONINA	MEKHITHAR
Art. 2 Sed c.	naturam nostram sine peccato suscepit	nat. n. a matre sine p. s.
Art. 2 corp.	natura assumit naturam ad sui personam	nat. assumpsit n. ad s. p.
Art. 3 corp.	distinguuntur solum relationibus	d. solis r.
Art. 3 ad 3	remanebit in intellectu	r. in int. nostro
Art. 4 Obj. 1	indivisa enim	indivisibilia enim
Art. 4 Obj. 1	sicut enim	sicut autem
Art. 4 Sed c.	distinctum dicitur	distinctim dicitur
Art. 4 ad 3	secundum assimilationem	s. quandam ass.
Art. 5 Titulus	utrum alia persona divina	utrum quaecumque p. d.
Art. 5 Titulus	praeter personam Filii	<i>Omittit</i>
Art. 5 Obj. 1	Pater et Spir. S... non possent	Pater vel S. S... n. potuit
Art. 5 Obj. 3	qui est innascibilis	qui e. etiam inn.
Art. 5 ad 2	per donum Spiritus Sancti	per dona S. S.
Art. 5 ad 3	eo quod est ab illo	eo quod est ab alio
Art. 6 Titulus	utrum duae personae	utrum plures personae
Art. 6 Titulus	unam et eandem	<i>omitt.</i> et eandem

Art. 6 Obj. 1	aut essent unus homo	aut esset u. h.
Art. 6 Obj. 1	non patitur esse plures deos	n. videtur esse p. d.
Art. 6 Obj. 1	non patitur esse pl. homines	n. videtur esse p. h.
Art. 6 Obj. 3	sequitur quod quidquid dicitur	s. q. quidquid diceretur
Art. 6 corp.	non fit neque nova persona	omitt. nova
Art. 6 corp.	in epistola ad Volusianum	in epistolis ad V.
Art. 6 corp.	in libro de Conceptu Virginali	in secundo libro «Cur Deus ho- mo»
Art. 6 corp. in fine	sicut nunc verum est dicere.... Nec	add: scilicet in unitatem personae
Art. 6 ad 1	ly «unus»	nam sicut nunc verum est dicere ita esset verum dicere quod essent unus homo propter unam naturam humanam. Nec ly «u- nus»
Art. 6 ad 1	sicut Augustinus	et sicut A.
Art. 6 ad 2	non unius personae sed in unitate	Omittit
Art. 6 ad 3	fuit communicatio	fit comm.
Art. 6 ad 3	propter distinctionem personarum	p. d. p. q. remanet
	quae remaneret	
Art. 7 Obj. 1	ponatur esse una persona	omitt. una
Art. 7 Obj. 1	esset unum suppositum	e. idem s.
Art. 7 Obj. 2	quod essent plures homines	quod esset plures
Art. 7 Obj. 3	oportere quod anima	oportet q. a.
Art. 7 Obj. 3	quod etiam confusionem	omitt. etiam
Art. 7 corp.	videretur enim ex hoc sequi	videtur e. ex hoc s.
Art. 7 ad 1	si compositio formae et materiae	si c. materiae et formae
Art. 7 ad 2	posset videri	add. dicendum
Art. 7 ad 3	quod persona in natura subsistat	q. persona Dei in n. humana sub- sistat
Art. 7 ad 3	relinquitur quod divina natura	requiritur quod d. n.
Art. 7 ad 3 in fine	unde non oporteret	unde non oportet
Art. 8 Titulus	Filium Dei incarnari	personam Filii Dei assumere hu- manam naturam
Art. 8 Obj. 1	persona Filii Dei est incarnata	Filius Dei est incarnatus
Art. 8 corp.	in sapientia proficit	in s. perficitur

Notons encore quelques renvois qui pourraient être utiles pour l'identification du texte latin de l'abbé Mekhitar :

Art. 1 Obj. 2	ut in Prima Parte dictum est Q. 29, Art. 1
Art. 1 ad 3	sicut supra dictum est Q. 2, Art. 1
Art. 3 Obj. 1	dictum est enim art. primo huius quaestionis
Art. 6 Obj. 2	ut dictum est Art. 2 huius quaestionis
Art. 6 corp.	sicut supra dictum est Q. 2, Art. 1 et 2
Art. 7 Obj. 1	ut patet e supra dictis Art. 1 et 2 huius quaestionis
Art. 7 ad 1	ut supra dictum est Art. 1
Art. 7 ad 2	ut supra dictum est Q. 1, Art. 1
Art. 8 Obj. 1	Quod dicitur Joan. 13

Des différences qui existaient entre les textes latins employés, passons maintenant aux traductions différentes de passages ou d'expressions dont le texte latin était identique.

1 — On observera d'abord des différences assez marquées de terminologie, surtout de terminologie théologique et philosophique. Voici quelques exemples glanés dans les huit articles de notre question :

abuti: Q: չարաչար առնուլի կիր M: ապօրինաւորապէս վարել
aliqualis (= qualitatē habens): Q: որակաւոր M: որպիսի
attribui: Q: վերաբերել M: առատրել
conditio (= status seu qualitas): Q: որպիսութիւն M: թէութիւն
congruentia (= convenientia): Q: պատկանութիւն M: պատկանաւորութիւն
exemplaris: Q: նախադադարաւորական M: օրինական
incarnatio: Q: մարմնաւորութիւն M: ներմարմնութիւն
operatio: Q: ներդրութիւն M: գործողութիւն
participativus: Q: մասնակցական M: հաղորդեցեալ
per prius: Q: ըստ նախկնապիւնին M: ընդ առաջագոյն
per posterius: Q: ըստ վերջնապիւնին M: յետնապիւնաբար
personalitas: Q: անձնաւորութիւն M: անձնականութիւն
pluraliter: Q: բազմաւորակի M: յոշնականաբար
quantum ad aliquid: ըստ իրաց ինչ M: որքան առ իմն.

2 — Parfois ce sont des divergences d'exégèse qui ont provoqué une traduction différente. Ainsi par exemple Art. 5 ad 2. Le texte latin dit: *Filiatio temporalis, qua Christus dicitur filius hominis, non constituit personam ipsius*. La forme verbale «constituit» est-elle au présent, ou bien au parfait? Voilà une petite question, qui ne présentera aucun intérêt pour nos commentateurs... Mais quand il s'agit de traduire le texte, il faut bien qu'on la tranche. Et voilà que les traducteurs de Qrhna se décident pour le présent: *Ժամանակաւոր որդիութիւնն որով Քրիստոսն ասի որդի մարդոյ, ոչ բազկացուցանէ զանձն նորով Քրիստոսն ասի որդի մարդոյ, ոչ համակացոյց զանձն նորին*: Dans certains contextes la question se présente de savoir si le latin «quod» est à considérer comme le neutre du pronom relatif, ou bien comme conjonction. Ainsi Art. 1 Sed c.: *Sed contra est quod Augustinus dicit*. Q: Այլ՝ ընդդէմ է, զոր ասէ Օգոստինոս. M: Այլ՝ է ընդդէմն, զի ասէ Օգոստինոս. Donc, les traducteurs de Qrhna se décident pour le relatif, l'abbé Mekhitar pour la conjonction, ici comme dans d'autres cas: Art. 2 Sed c. et Art. 4 Sed c. et d'ailleurs aussi Art. 8 Obj. 1: *Arius..... posuit inaequalitatem personarum propter hoc, quod dicitur Joan. 14, Q: յայնմանէ, որ ասէ, M: յաղաղս այսր, զի ասի*:

3 — Comme tout le monde sait, chaque traducteur a ses expressions favorites et ses habitudes littéraires à lui. Cela produira entre deux traductions indépendantes d'un même texte des différences, minuscules si l'on veut, mais qui méritent d'être signalées quand il s'agit d'une étude comparée de deux traductions. Une formule qui revient très souvent dans la Somme Théologique, est la formule «et ideo». Nous ne saurions dire pourquoi, mais le fait existe, que dans la traduction de ces textes les dominicains de Qrhna omettent très souvent le «et» et ils disent: *վասն այսորիկ*. Mekhitar se fait scrupule de rendre soigneusement le

«et») de son texte latin et il dit: *ևւ վասն այնորիկ*. L'usage du cas instrumental est assez répandu, même en arménien vulgaire, et les traducteurs de Qrhna s'en servent abondamment. Or il est curieux de noter que l'abbé Mekhithar, tout en s'en servant occasionnellement, semble préférer la périphrase «ի ձեռն» avec le génitif. Ainsi par exemple Art. 3 Sed c.: *Sed remotis his per intellectum, adhuc remanet Dei omnipotentia, per quam facta est incarnatio* Q: *Այլ՝ ընդ տարակացիին այսց իմացմամբ, զեռես մնայ ամենակարողութիւնն Աստուծոյ, որով եղեւ մարմնառութիւնն* M: *Իսկ՝ ընդ բացահեռանալն սոցին ի ձեռն իմացման, տակաւին վերամնայ ամենակարողութիւնն Աստուծոյ, ի ձեռն որոյ եղեւ ներմարմնութիւնն*: On trouvera encore quatre exemples dans le même article et dans l'ensemble des 8 articles de notre question, nous en avons relevé une bonne vingtaine. La formule «in quantum» ou «secundum quod», dans des propositions comme: *Filius dicitur missus... secundum quod incarnatus est*, ou: *in quantum conveniunt in aliquo uno*, etc. est rendue par «ըստ այնմ որ» dans la traduction de Qrhna, par «ըստ որում» chez Mekhithar. Pour ce qui regarde le participe, les traducteurs de Qrhna ont une préférence marquée pour la forme brève, Mekhithar, au contraire, pour l'autre plus longue. Ainsi par exemple:

Q: առաքեալ	M: առաքեցեալ
Q: առեալ	M: առեցեալ
Q: արուեստեալ	M: արուեստաւորեցեալ
Q: եղերեալ	M: եղերեցեալ
Q: ենթադրեալ	M: ենթադրեցեալ
Q: զգեստաւորեալ	M: զգեստաւորեցեալ
Q: ըմբռնեալ	M: համարժբռնեցեալ
Q: ծնեալ	M: ծնեցեալ
Q: միաւորեալ	M: միաւորեցեալ
Q: յաղթեալ	M: յաղթեցեալ
Q: ստեղծեալ	M: ստեղծեցեալ եւն., եւն.:

Le terme arménien «բան» se prête assez bien pour rendre le latin «ratio» dans ses différentes significations. Quand S. Thomas dit *Convenit ei, ratione personae Verbi*, on peut dire en arménien «յարմարի նմա բանիւ անձին բանի» et c'est ce que fait Mekhithar, Art. 2 ad 2. Cependant, dans ce contexte spécial, rien que pour éviter «բանիւ... բանի» on préférerait la traduction de Qrhna qui dit: *պատկանի նմա վասն անձին բանին*. On peut constater d'ailleurs à plusieurs reprises chez Mekhithar un *բան* = *ratio*, où les traducteurs de Qrhna se servent d'une autre expression:

Art. 3 Obj. 1: *naturae convenit assumere ratione personae*

M: բնութեան պատկանի առնուլ բանիւ անձին

Q: բնութեան պատկանի առնուլն վասն անձինն

Art. 3 corp.: *corpus... est visibile ratione coloris*

M: մարմինն է տեսանելի բանիւ գունոյ

Q: մարմինն է երեւելի վասն գունոյն

Art. 8 corp.: *potest accipi ratio huius congruentiae*

M: կարէ առնուիլ բան այսորիկ պատկանաւորութեան

Q: առեալ լինի պատճառ այսմ պատկանութեանս

4 — Disons encore un mot sur les citations bibliques et les formules qui les introduisent. Quand S. Thomas se sert d'un texte de l'Écriture Sainte, il emploie volontiers la formule d'introduction du type «secundum illud»: «secundum illud 2 Cor. 5», «secundum illud Rom. 2», etc. Fréquente aussi la formule «dicitur»: «unde Eccli. 1 dicitur», «propter hoc quod dicitur Joan. 14», etc. Les traducteurs de l'école de Qrhna ont l'habitude de rendre ces formules par «ըստ այնմ որ ասէ», avec la forme active du verbe et le génitif ou locatif du livre cité: «ըստ այնմ որ ասէ Մատթէոսի ա.», «ըստ այնմ որ ասէ Հոովս-դու լիւր յի.», etc. etc. Comme sujet de la forme verbale il faut sous-entendre «Dieu» ou «la Sainte Écriture». Par contre l'abbé Mekhithar suit les formules latines de S. Thomas: «ըստ այնմ Հոովսյեցոց 2», «ըստ այնմ 1 Կորն. 6», «յազազս այսր զի ասի Թոմ. 4», etc. Dans les deux traductions les textes bibliques sont souvent cités d'après la forme qu'ils ont chez S. Thomas, c'est-à-dire d'après la Vulgate latine. Les réminiscences de la Bible Arménienne sont plus fréquentes dans Q que dans M. Ainsi par exemple, Luc 1, 37

Q: ոչ տկարացի առ ի յԱստուծոյ ամենայն բան
M: ոչ եղիցի անկարելի առ Աստուծոյ (= *Vulg: non erit impossibile apud Deum*) ամենայն բան.

Rom. 14, 3

Q: քանզի Աստուծոյ զնա ընկալաւ
M: քանզի Աստուծոյ էառ զնա

Jean 18, 37

Q: Ես յայդ իսկ ծնեալ եմ եւ ի դոյն իսկ եկեալ եմ յաշխարհ, զի վկայեցիք ճշմարտութեանն
M: յայսմիկ ծնեալ եմ եւ առ այս եկի յաշխարհ, որպէս զի վկայեցիք ճշմարտութեանն

Jean 20, 22-3

Q: Առէք Հոգի սուրբ, եթէ ումեք թողուցուք, եւն.
M: Առէք զՈգի սուրբ, որոց թողուցուք (= *Vulg: quorum remiseritis*) եւն.

On peut dire que les différences entre les deux traductions s'expliquent en partie par le dessein de l'abbé Mekhithar d'offrir à ses disciples une traduction aussi littérale que possible. En effet, le «studium literae» se montre un peu partout. Les traducteurs de Qrhna, eux aussi, nous donnent une traduction littérale du texte de S. Thomas, mais où cela leur semble utile ou nécessaire, ils se permettent plus facilement de petits écarts, des substitutions exégétiques, des omissions, voire même de petites adjonctions, rarissimes celles-ci dans la traduction de Mekhithar¹⁴. Voici quelques passages, qui prêtent à une comparaison

¹⁴ Dans les huit articles nous n'en avons relevé qu'une seule, Art. 1 corp.: քանզի

des deux traductions à ce point de vue:

Art. 4 Obj. 1: alia non assumente

Q: առանց միւսոյն

M: ընդ ոչ առնուլն այլոյ

Art. 5 Obj. 2: quae non convenit nec Patri nec Spiritui Sancto

Q: որ ոչ պատկանի Հօր եւ ոչ Հոգոյն սրբոյ

M: որ ոչ յարմարի, ոչ Հօր եւ ոչ Ողորդոյն սուրբ

Art. 5 corp.: quodcumque.... virtus aliqua indifferenter se habet

Q: յորժամ զօրութիւն անզանազանապէս ունի զինքն

M: ի յորում եւ իցէ ժամանակի, երբ զօրութիւն իմն անտարբերաբար ունի զինքն

Art. 6 Obj. 1: Hoc enim supposito

Q: քանզի՝ ըստ այսմիկ

M: քանզի ի յենթադրելն այսմ

Art. 6 ad 1: hac positione facta, quod scilicet tres personae assumerent

Q: զրէթէ երեք անձինք առնուին

M: ի լինելն այսմիկ զրութեան, այսինքն թէ երեք անձինք առնուցուին

Art. 6 ad 2: illa positione facta, humana natura esset assumpta

Q: զրէթէ երեք անձինքն առնուին զմի մարդկային բնութիւն, մարդկային բնութիւն լինէր առեալ

M: ի յեղանիւ այսու զրութեան, բնութիւն մարդկային լինէր առնեցեալ

Art. 6 ad 3: Praedicta ergo positione facta, de persona Patris poterunt praedicari

Q: զրէթէ երեք անձինքն առնուին զմի մարդկային բնութիւն, կարէին ստորոգիլ զանձնէ Հաւր

M: նախասացելոյ զրութեան եղելոյ, զանձնէ Հօր կարասցեն ստորոգիլ

Art. 6 ad 3: si quis autem ulterius procederet

Q: թէ ոք եւ եւս անդրաքայլէր՝ ասելով

M: եթէ ոք անդրադոյնս յառաջանայցէր

Art. 7 Obj. 2: hac suppositione facta

Q: զրէթէ այս այսպէս լինէր

M: այսու զրութեամբ եղելով

Art. 7 ad 2: praedicta positione facta

Q: թէ մի անձն առեալ էր երկու մարդկային բնութիւնս

M: նախասացելոյ զրութեան եղելոյ

Art. 7 ad 2: absque hoc, quod essent ibi duo supposita

Q: սակայն՝ ոչ լինէին երկու ենթադրեալք

M: թարց այսմ թէ իցէին անդ երկու ենթադրեցեալ

Art. 8 corp.: ut patet ex verbis serpentis promittentis homini

Q: որպէս յայտ է ի բանից օձին, որ խոստովանայր նմա

M: որպէս յայտ է ի բանից օձին խոստացողի մարդոյն

Ի լարիմս ասի առնուլ իբրու թէ «առ ինքն առնուլ», L'article «ly» dans une expression comme «ly homo», est rendu par «բայս այս»:

Les traductions de Qrhna — qui prennent rang parmi les plus anciennes qui existent de la Somme Théologique de S. Thomas — comme celles de l'Abbé Mekhitar sont restées inédites jusqu'ici. Pour autant que nous avons eu l'occasion de les examiner, elles paraissent excellentes. A notre avis ces versions arméniennes pourraient soutenir avec éclat la comparaison avec les traductions grecques, anglaises, françaises, allemandes et néerlandaises bien postérieures de ce chef-d'œuvre de la pensée théologique du Moyen Age. Et elles pourraient apporter aussi des contributions de quelque importance à la lexicographie arménienne, comme nous avons eu l'occasion de le montrer dans le petit glossaire à la fin de notre édition du Traité *Յաղազս առաքինութեանց հոգւոյն*, basé largement sur des textes de la même Somme Théologique, traduits en arménien avant le milieu du 14e siècle.

A titre de spécimen nous éditons ici les deux traductions arméniennes de la Troisième Question de la Troisième Partie, celle qui s'intitule: *De unione ex parte personae assumptis*. Pour l'ancienne traduction de Qrhna nous nous sommes servis des deux manuscrits W = Mekh. Vienne 332 (14e siècle) et P = Paris Bibl. Nat. Arm. 134 (15e siècle), pour celle de l'Abbé Mekhitar du manuscrit, méro 3.

Traduction de Qrhna
(St Th. Troisième Partie, q. 3)

Յետ այսորիկ նկատելի է զմիաւորութենէն ի կողմանէ անձին առող անձինն: Եւ վասն այսմ իրի խնդրին ութ:

Նախ՝ թէ առնուին յարմարի աստուածային անձինն:

Երկրորդ՝ թէ յարմարի աստուածային բնութեանն:

Երրորդ՝ թէ բնութիւնն կարէ առնուլ ընդ արտաքարչիւ անձնաւորութեանն:

Չորրորդ՝ եթէ մի անձն կարիցէ առնուլ առանց միւսոյն:

Հինգերորդ՝ եթէ իւրաքանչիւր անձն կարէր առնուլ:

Վեցերորդ՝ եթէ բազում անձինքն կարէին առնուլ մի բնութիւն թուով:

Եւ յետեւորդ՝ թէ մի անձն կարիցէ առնուլ երկուս բնութիւնս թուով:

¹ P: ասելի ex [սկ] ասելի:

² PW: Երրորդ:

³ P: մարմնոյն:

Trad. de l'Abbé Mekhitar
(St Th. Troisième Partie, q. 3)

Ապա՝ խոկալի է զմիաւորութենէ ի կողմանէ անձին առողին: Եւ չորս զայսու խնդրին ութն:

Նախ՝ արդեօք առնուին յարմարիցի անձին աստուածայնոյ: Երկրորդ՝ արդեօք յարմարիցի բնութեան աստուածայնոյ:

Երրորդ՝ արդեօք բնութիւնն կարիցէ առնուլ ի բացաքարչիւն անձնաւորութեան:

Չորրորդ՝ արդեօք [մի անձն] կարիցէ առնուլ թարց այլոյ:

Հինգերորդ՝ արդեօք ո՛ր եւ իցէ անձն կարիցէ առնուլ:

Վեցերորդ՝ արդեօք յոլովք անձինք կարիցեն առնուլ զմի թուով բնութիւն:

Եւ յետեւորդ՝ [արդեօք] մի անձն կարիցէ առնուլ զերկու թուով բնութիւնս:

¹ Ms: Երկրորդ:

ղանակի ասի աստուածային բնութիւնն մարմնացեալ, ոչ զի լինիցի փոխեալ ի մարմին, այլ զի էառ ըզբնութիւն մարմնոյն: Ուստի Դամասկացին ասէ մարմնացեալ զոլ զաստուածային բնութիւնն ըստ երանելեացն Աթանասի եւ Կիւրեղի:

Արդ առ առաջինն ասելի է, թէ «առ ինքն» այն վերածի առ նոյն ենթադրեալն: Իսկ՝ աստուածային բնութիւնն ոչ զանազանի ըստ ենթադրելոյն ի յանձնէ բանին: Վասն այսորիկ՝ ըստ այնմ որ բնութիւնն բանին առնու զմարդկային բնութիւնն առ անձն բանին, ասի առեալ զնայ առ ինքն: Այլ՝¹⁶ թէպէտ Հայրն առնու զմարդկային բնութիւնն առ անձն բանին, սակայն ոչ էառ զնայ առ ինքն, զի ոչ է նոյն ենթադրեալ Հօրն եւ Բանին: Վասն այսորիկ՝ ոչ կարէ ասիլ յատկապէս թէ Հայր առնուցու զմարդկային բնութիւնն:

Առ երկրորդն ասելի է, թէ այն, որ պատկանի աստուածային բնութեանն ըստ ինքեան, յարմարի եւ երից անձանցն, որպէս բարութիւնն եւ¹⁷ իմաստութիւնն եւ սոյնպիսիք: Այլ՝ առնուլն պատկանի նմա վասն անձին Բանին, որպէս ասացաւ: Վասն այսորիկ միայն պատկանի այնրմ անձինն:

Առ երրորդն ասելի է, թէ, որպէս ի յԱստուած նոյն է որ է եւ որով է, այսպէս եւ ի նմայն նոյն է որ առնէ եւ որով առնէ, քանզի իւրաքանչիւր իր առնէ ըստ այնմ որ է էակ: Ուստի՝ աստուածային բնութիւնն է այն, որով առնէ Աստուած եւ է ինքն Աստուած առնող:

¹⁶ W om.

¹⁷ W om.

սէ. ասեմք զբնութիւն Աստուծոյ մարմնացեալ զոլ ըստ երանելեացն Աթանասի եւ Կիւրեղի:

Առ առաջինն ասալ ուրեմն ասելի է, թէ բառս այս «ինքն» է փոխաբերական եւ յարաբերէ զնոյն ենթադրեցեալ: Իսկ՝ բնութիւնն աստուածային ոչ տարբերի ենթադրեցելով ի յանձնէ Բանին, եւ վասն այնորիկ, ըստ որում բնութիւնն աստուածային առնու զբնութիւնն մարդկային առ անձն Բանին, ասի զայն առ ինքն առնու: Այլ՝ թէպէտ Հայր առնուցու զբնութիւնն մարդկային առ անձն Բանին, ոչ սակայն յաղազս այսր առնու զայն առ ինքն, վասն զի ոչ է նոյն ենթադրեցեալ Հօր եւ Բանին: Եւ վասն այնորիկ ոչ կարէ ասիլ յատկաբար՝ թէ Հայր առնուցու ըզբնութիւնն մարդկային:

Առ երկրորդն ասելի է, թէ այն, որ յարմարի բնութեան աստուածայնոյ ըստ ինքեան, յարմարի երից անձանց, որպէս բարութիւն, իմաստութիւն եւ սոյնպիսիք: Իսկ առնուլն յարմարի նմա բանիւ անձին Բանի, որպէս ասացաւ ի մարմնոջ պ. եւ վասն այնորիկ միայնոյ այնմիկ անձին յարմարի:

Առ երրորդն ասելի է, թէ, որպէս ի յԱստուած նոյն է որ է եւ որով է, այդպէս նաեւ ի նմա նոյն է որ առնէ եւ որով առնէ, վասն զի իւրաքանչիւր իր առնէ ըստ որում է էակ: Ուստի՝ բնութիւնն աստուածային է այն, որով առնէ Աստուած եւ է ինքն Աստուած առնող:

Յաղազս երրորդին:

Երեւի թէ, ընդ արտաքարչիլ անձնաւորութեանն իմացմամբ, բնութիւնն ոչ կարէ առնուլ:

Քանզի ասացաւ թէ բնութեանն պատկանի առնուլն վասն անձինն: Այլ՝ որ ինչ յարմարի ումեք պատճառաւ ուրուք, ընդ տարակացիլն այնմիկ՝ ոչ կարէ յարմարիլ նմա: Որպէս մարմինն, որ է երեւելի վասն դուռնոյն, առանց դուռնոյ ոչ կարէ տեսանիլ: Ապա ուրեմն՝ ընդ արտաքարչիլ անձնաւորութեանն իմացմամբ, բնութիւնն ոչ կարէ առնուլ:

Դարձեալ՝ առումն¹⁸ նշանակէ ըզկոսար միաւորութեանն, որպէս եւ ասացաւ: Այլ՝ միաւորութիւնն ոչ կարէ լինել ի բնութիւնն, այլ միայն ի յանձն: Ապա ուրեմն՝ ընդ արտաքարչիլ անձնաւորութեանն, աստուածային բնութիւնն ոչ կարէ առնուլ:

Դարձեալ՝ ասացեալ եղաւ ի յառաջին մասին, թէ ի յաստուածայինն ընդ արտաքարչիլ անձնաւորութեանն ոչ ինչ մնայ: Այլ՝ առողն է իմն: Ապա ուրեմն՝ ի բացաքարչիլ անձնաւորութեան՝ ոչ կարէ աստուածային բնութիւնն առնուլ:

Այլ ընդդէմ՝ զի յաստուածայինն անձնաւորութիւնն ասի յատկութիւն անձնական, որ է եռակի, այսինքն Հայրութիւն, որդիութիւն եւ բխելութիւն, որպէս նառաջնում մասի ասացաւ իս. 30, պ. 2: Իսկ՝ ընդ բացաճեռանայն սոցին ի ձեռն իմացման, տակաւին վերամնայ ամենա-

¹⁸ W: առնում.

Պրակ երրորդ:

Արդեօք, բացաքարչմամբ անձնականութեան ի ձեռն իմացման, բնութիւն կարիցէ առնուլ:

Առ երրորդն այսպէս յառաջանայ: Երեւի թէ, ընդ բացաքարչիլն անձնականութեան՝ ի ձեռն իմացման, բնութիւնն ոչ կարէ առնուլ:

Քանզի ասացաւ պ. 1 այս իս. թէ բնութեան պատկանի առնուլ բանիւ անձին: Արդ՝ որ յարմարի ումեք բանիւ ուրումն՝ ընդ բացաճեռանայն այնմ, ոչ կարէ յարմարիլ նմա, որպէս մարմինն, որ է տեսանելի բանիւ դուռնոյ, թարց դուռնոյ տեսանիլ ոչ կարէ: Ապա ուրեմն՝ ի բացաքարչիլն անձնականութեան ի ձեռն իմացման, բնութիւնն առնուլ ոչ կարէ:

Դարձեալ՝ առումն ներքերէ զեղր միաւորման, որպէս ասացաւ կոչեցեալ տեղոջ: Իսկ՝ միաւորումն ոչ կարէ եղանիլ ի բնութեան, այլ միայն ի յանձն: Ապա ուրեմն՝ ի բացաքարչիլ անձնաւորութեան, բնութիւնն աստուածային ոչ կարէ առնուլ:

Դարձեալ՝ նառաջնում մասին ասացաւ իս. 40, պ. 3, թէ ի յաստուածայինն ի բացաքարչիլ անձնականութեան ոչ ինչ մնայ: Իսկ՝ առողն է իմն: Ապա ուրեմն՝ ի բացաքարչիլ անձնականութեան՝ ոչ կարէ աստուածային բնութիւնն առնուլ:

Այլ է ընդդէմ. զի յաստուածայինն անձնաւորութիւնն ասի յատկութիւն անձնական, որ է եռակի, այսինքն Հայրութիւն, որդիութիւն եւ բխելութիւն, որպէս նառաջնում մասի ասացաւ իս. 30, պ. 2: Իսկ՝ ընդ բացաճեռանայն սոցին ի ձեռն իմացման, տակաւին վերամնայ ամենա-

ցիլն այսց իմացմամբ, զեռեւս մնայ
ամենակարողութիւնն Աստուծոյ, ու
րով եղեւ մարմնաւորութիւնն, որպէս
ասաց հրեշտակն. Ղուկ. ա. ոչ տը-
կարացի առ ի յԱստուծոյ ամենայն
բան: Ապա ուրեմն՝ երեւի թէ¹⁹ ընդ
տարակացիլն անձնաւորութեանն,
աստուածային բնութիւնն կարէր
առնուլ:

Պատասխանի: Ասելի է, թէ իմա-
ցումն կրկին կերպիւ ունի զինքն առ
Աստուած: Նախ՝ ըստ այնմ զի ճա-
նաչեացէ զնա որպէս եւ են իսկ: Եւ
ըստ այսմ՝ անկարելի է զի ի բաց
բարձցի ինչ²⁰ յԱստուծոյ իմացակա-
նան, եւ մնացէ այլ ինչ: Քանզի՝
բոլորն, որ է ի յԱստուած, է մի,
սակայն մնալով զանազանութեան
անձանց, որոց, ընդ բառնիլ միոյն,
բառնի եւ միւսն, քանզի զանազանին
միայն առնչութեամբ, որոց պարտ
է լինել համայնգամայն: Երբորդ
կերպիւ ունի զինքն իմացականն առ
աստուածայինսն, ոչ իբր թէ ճանա-
չելով զԱստուած որպէս եւ էն, այլ
ըստ իւրում կերպին, այսինքն բաղ-
մայելիմի եւ զանազանապէս զայն, որ
ի յԱստուած է մի: Եւ ըստ այսմ ե-
ղանակի կարէ իմացականս մեր ի-
մանալ զբարութիւն եւ զաստուածա-
յին իմաստութիւնն եւ զայլ էական
վերաբերեալսն, ոչ իմացեալ զհայ-
րութիւնն կամ զորդիութիւնն, որք
ասին անձնաւորութիւնք: Եւ ըստ
այսմ՝ ընդ արտաքարչիլ անձնաւո-
րութեանն իմացականան, զեռեւս
կարեմք իմանալ զառօղ բնութիւնն:

Արդ՝ առ առաջինն ասելի է, թէ,
վասն զի յաստուածայինսն է նոյն,
որով է եւ որ ինչ են, որ ինչ յայն-

կարողութիւնն Աստուծոյ, ի ձեռն
որոյ եղեւ ներմարմնութիւնն, որպէս
հրեշտակն ասէ Ղուկ. 1. ոչ եղիցի
անկարելի առ Աստուած ամենայն
բան: Ապա ուրեմն՝ երեւի թէ, ընդ
բացահռանալն անձնաւորութեան,
բնութիւնն աստուածային կարէ առ-
նուլ:

Պատասխանեմ ասելով. թէ իմա-
ցումն կրկնակարար ունի զինքն առ
աստուածայինս: Միով եղանակաւ զի
ճանաչիցէ զԱստուած որպիսի է եւ
այսպէս անկարելի է թէ պարագրիցի
ի ձեռն իմացման իմն յԱստուծում եւ
թէ վերամնայցէ այլ իմն: Վասն զի
բոլորն, որ է ի յԱստուած, է մի, բաց
ի զանազանութենէ անձանց, որոց
սակայն բացաբառնի միին ի բացա-
բառնիլն այլոյ, վասն զի զանազանին
միայնովք առնչութեամբ, որոց
պիտոյանայ դու ի միասին: Այլով
եղանակաւ ունի զինքն իմացումն առ
աստուածայինս, ոչ արդարեւ իբրու
ճանաչող զԱստուած որպէս եւ է,
այլ ըստ կերպի իւրոյ, այսինքն բաղ-
մապատկարար եւ բաժանաբար՝
զայն, որ յԱստուծում է մի: Եւ այ-
սու եղանակաւ իմացումն մեր կարէ
իմանալ զբարութիւն եւ² զիմաստու-
թիւն աստուածային եւ զայլս սոյն-
պիսիս, որք ասին էութենականք ա-
ռադրութիւնք, ոչ իմանալով զհայ-
րութիւն կամ զորդիութիւն, որք ա-
սին անձնաւորութիւնք: Եւ ըստ այ-
սմ՝ ի բացաբարչիլն անձնաւորու-
թեան ի ձեռն իմացման, կարեմք
տակաւին իմանալ զբնութիւն առօղ:

Առ առաջինն ասա ուրեմն ասելի
է, թէ, վասն զի ի յաստուածայինս
նոյն է որով է եւ որ է, որ ինչ այնց՝

² Add. eadem manu.

ցանէ, որ վերաբերի²¹ ի յԱստուած
ի յարաթրաբութումն²² իմացի ըստ
ինքեան, առանց այլոցն, լինի ինչ
ենթադրեալ, եւ ըստ այնմ²³ լինի եւ
անձն, եւ այն զի է ի յիմացական բը-
նութիւնս: Արդ՝ որպէս այժմ, ընդ
զնեւն զանձնական յատկութիւնս, ի
յԱստուած ասեմք երեք անձինք,
այսպէս²⁴ ընդ բաց բառնալ իմացա-
կանան զանձնական յատկութիւնս,
մնացէ ի տեսութիւնս մեր աստ-
ուածային բնութիւնն իբր զենթա-
դրեալ եւ իբր անձն: Եւ ըստ այսմ
եղանակի կարէ իմանիլ որ առնուցու
զմարդկային [բնութիւնն] պատճա-
ռաւ ենթադրութեանն կամ անձնա-
ւորութեանն:

Առ երկրորդն ասելի է, թէ նաեւ
ընդ բացաբառնալ իմացականան
զանձնաւորութիւնս²⁵ երկց անձան-
ցըն, մնացէ ի յիմացումն մի անձ-
նաւորութիւնն Աստուծոյ, որպէս ի-
մանան Հրեայքն, առ որ կարէ եղե-
րիլ առումն, որպէս այժմ ասեմք ըզ-
նայ եղերիլ առ անձն Բանին:

Առ երրորդն ասելի է, թէ, ընդ
բացաբարչիլն անձնաւորութեանն ի-
մացմամբն, ոչ ինչ ասի մնալ ըստ
կերպի առնչութեան, իբր թէ այլ
ինչ իցէ որ ենթանկի առնչութեանն
եւ այլ ինչ ինքն առնչն. զի որ ինչ
իմանի ի յԱստուած, իմանի իբր
թէ²⁶ ենթակայացեալ անձն: Սա-
կայն՝ կարէ ինչ իմանիլ յայնցանէ
որ ասին զԱստուծոյ, առանց միւ-
սոյն, ոչ ըստ կերպի առնչութեանն,

որք առադրին Աստուծոյ ի բացա-
բարչման՝ ըստ ինքեան մտածի, այ-
լոց պարագրեցելոց, լիցի իմն ենթա-
կայացող եւ հետեւապէս անձն, մինչ
իցէ ի բնութեան իմացականի: Ապա
այժմ, որպէս ընդ զնիլն յատկու-
թեանց անձնականաց յԱստուծում,
ասեմք զերիս անձինս, այդպէս ընդ
բացահռանալն յատկութեանց անձ-
նականաց ի ձեռն իմացման, վերա-
մնացէ ի մտածման մերում բնու-
թիւն աստուածային որպէս զենթա-
կայացող եւ որպէս զանձն: Եւ այսու
եղանակաւ կարէ իմանիլ թէ առնու-
ցու զբնութիւն մարդկային բանիւ
իւրոյ ենթակայութեան կամ անձնա-
ւորութեան:

Առ երկրորդն ասելի է, թէ նաեւ
ընդ պարագրիլն ի ձեռն իմացման
անձնաւորութեանց երկց անձանց,
վերամնացէ յիմացման մերում մի
անձնաւորութիւն Աստուծոյ, որպէս
իմանան Հրեայք, առ որ կարացէ
եղերիլ առումն, որպէս այժմիկ ա-
սեմք զնա եղերիլ առ անձն Բանին:

Առ երրորդն ասելի է, թէ, ընդ
բացաբարչիլն անձնաւորութեանն ի
ձեռն իմացման, ասի ոչ ինչ վերա-
մնալ՝ ըստ կերպի վերլուծութեան,
իբրու թէ այլ իմն իցէ, որ ենթարկի
առնչութեան, եւ այլ ինչ ինքն ա-
ռնչութիւնն. վասն զի որ ինչ մտա-
ծի ի յԱստուած, մտածի որպէս զեն-
թադրեալ ենթակայացող: Սակայն՝
կարէ իմն այնց, որք ասին զԱստու-
ծոյ, իմանիլ թարց այլոյ, ոչ ըստ
կերպի վերլուծութեան, այլ ըստ
կերպի արդէն ասացելոյ ի մարմնոջ
պ[րակին]:

²¹ P: վերաբերին.

²² W: յարաթրաբութումն.

²³ W: այսմ.

²⁴ P: այս.

²⁵ W: զ—ին.

²⁶ W om.

¹⁹ W manu post. add. e.

²⁰ W om.

այլ ըստ կերպի արդէն իսկ ասացե-
լոյն²⁷:

Articulus 4

Յաղաքս չորրորդին:

Երեւի թէ մի անձն ոչ կարէ առ-
նուլ զստեղծեալ բնութիւնն առանց
միւսոյն:

Քանզի անբաժանեալ²⁸ են զործք
Երրորդութեանն, որպէս ասէ Օգոս-
տինոս ի գիրս Ենչերիգիօն: Վասն
զի՝ որպէս երկու անձանցն է մի էութե-
թիւն²⁹, այսպէս եւ մի ներգործութե-
թիւն: Այլ առնուլ է ներգործութե-
թիւն³⁰ իմն: Ապա ուրեմն՝ ոչ կարէ
պատկանիլ միոյ աստուածային ան-
ձինն, որ ոչ պատկանեցի միւսոյն:

Դարձեալ՝ որպէս³¹ ասեմք զանձն
Որդոյ մարմնացեալ, այսպէս եւ ըզ-
բնութիւնն: Քանզի բոլոր աստուա-
ծային բնութիւնն ի միումն յիփոս-
թագեացն իւրոց է մարմնացեալ, որ-
պէս ասէ Դամասկացին ի յերրորդ
գիրս իւր: Այլ՝ բնութիւնն է հասա-
րակ երկու անձանցն: Ապա ուրեմն եւ
առումն:

Դարձեալ՝ որպէս մարդկային բը-
նութիւնն ի Քրիստոս է առեալ ի
յԱստուծոյ, այսպէս եւ մարդիկ՝ ա-
ռեալ լինին ի նմանէ շնորհօք, ըստ
այնմ որ ասէ Հռոմ. ԺԳ. քանզի
Աստուած գնա ընկալաւ: Այլ՝ ա-
ռումն այս վերաբերի առ ամենայն
անձինն: Ապա ուրեմն եւ առաջինն:

Այլ՝ ընդդէմ է, զոր ասէ Դիոնիս-

Պրակ չորրորդ:

Արդեօք մի անձն կարիցէ թարց այ-
լոյ առնուլ զբնութիւն ստեղծեցեալ:
Առ չորրորդն այսպէս յառաջանայ:
Երեւի թէ մի անձն ոչ կարիցէ առ-
նուլ զբնութիւն ստեղծեցեալ ընդ ոչ
առնուլն [ա]յլոյ: Քանզի անբաժա-
նելիք են զործք Երրորդութեան, որ-
պէս ասէ Օգոստինոս ի յԵնչերիգիօն:
Արդ՝ որպէս երկու անձանցն է մի էութե-
թիւն, այդպէս եւ մի զործողութե-
թիւն: Իսկ՝ առնուլն է զործողութե-
թիւն իմն: Ապա ուրեմն՝ ոչ կարէ
յարմարիլ միումն անձին աստուա-
ծայնոյ, որ ոչ յարմարիցի այլում:

Դարձեալ՝ որպէս ասեմք զանձն
Որդոյ մարմնացեալ, այդպէս եւ
զբնութիւն. զի բոլոր բնութիւնն աստ-
ուածային ընդ միումն իւրոց հիփոս-
թագեացն ներմարմնացաւ, որպէս
ասէ Դամասկացին ներբորդում մա-
տենի: Իսկ՝ բնութիւնն հասարակ է
երկու անձանցն: Ապա ուրեմն եւ ա-
ռումն:

Դարձեալ՝ որպէս բնութիւն մարդ-
կային ի Քրիստոս առեցեալ է յԱս-
տուծոյ, այդպէս նաեւ մարդիք ի
ձեռն շնորհաց առնանի[ն] ի նմանէ
ըստ այնմ Հռոմայեցւոց 14. Աստ-
ուած է առ զնա: Իսկ՝ առումն այս
հասարակաբար պատկանի առ ամե-
նայն անձին[ս]: Ապա ուրեմն եւ ա-
ռաջինն:

Այլ է ընդդէմն, զի Դիոնիսիոս,

սիոս ի յերկրորդ գլուխ Աստուածա-
յին Անուանցն. Խորհուրդ³² մարմ-
նաութեանն վերաբերիլ առ եղական
աստուածարանութիւնն, ըստ որում
ասի ինչ զանազանեալ ի յաստուա-
ծային անձինն:

Պատասխանի. ասելի է, թէ, որ-
պէս ասացաւ, առումն երկու ինչ նը-
շանակէ, այսինքն զգործ առողին եւ
զկոպար առմանն: Արդ՝ զործ առ-
ողին յառաջանա ի յաստուածային զօ-
րութենէն, որ է հասարակ երկու ան-
ձանցն, այլ կոպար առմանն է անձն,
որպէս եւ ասացան: Վասն այսորիկ՝
որպէս եւ ասացան, ի յառումն, է հա-
սարակ երկու անձանցն, այլ այն որ
սարակ երկու անձանցն, այլ այն որ
վերաբերի առ բան կոպարին պատ-
կանի միայն միոյ անձին: Քանզի՝
երեք անձինքն արարին զի մարդկա-
յին բնութիւնն միաւորեցի ընդ միոյ
անձին Որդոյն:

Արդ՝ առ առաջինն ասելի է, թէ
առարկութիւնն այն յառաջ գա ի
կողմանէ զործոյն, եւ հետեւէր եզ-
րակացութիւնն, թէ միայն նշանա-
կէր զներգործութիւնն առանց կո-
պարին, որ է անձն:

Առ երկրորդն ասելի է, թէ բնու-
թիւնն ասի մարմնացեալ, որպէս եւ
թիւնն ասի մարմնացեալ, որպէս եւ
առող, պատճառաւ անձինն, որ
եղերեալ իսկ է միաւորութիւնն, որ-
պէս եւ³³ ասացան, այլ ոչ ըստ այ-
նոմ որ է հասարակ երկու անձանցն:
Եւ արդ՝ ասի բոլոր աստուածային
բնութիւնն մարմնացեալ, ոչ զի իցէ
մարմնացեալ ի յամենայն անձինն,
այլ զի ոչինչ պակասի ի կատարե-
լութենէ աստուածային բնութեանն
մարմնացեալ անձինն:

Առ երրորդն ասելի է, թէ առում-

2. գլուխ յաղաքս Աստուածայնոց
Անուանց. զխորհուրդ ներմարմնու-
թեան ասէ պատկանիլ³ առ բաժանե-
ցեալ որիչ աստուածարանութիւն,
ըստ որում արդարեւ իմն որոշարար
ասի զանձանց աստուածայնոց:

Պատասխանեմ ասելով թէ, որպէս
ասացաւ պ. 1 այս իս. առումն զեր-
կու ներբերէ, այսինքն զներգործու-
թիւնն առողին եւ զկոպար առմանն: Արդ՝
ներգործութիւնն առողին յառաջանայ
ի յաստուածայնոյ զօրութենէ, որ է
հասարակ երկու անձանց: Իսկ եզր
առման է անձն որպէս ասացաւ կո-
չեցեալ տեղւոյ: Եւ վասն այնորիկ՝
այն որ է զործողութեան ի առման,
է հասարակ երկու անձանց, իսկ այն
որ պատկանի առ բան եղեր, պատ-
կանի այնպէս միումն անձին, որ ոչ
այլում: Քանզի՝ երեք անձինքն ա-
րարին որպէս զի բնութիւն մարդկա-
յին միաւորիցի միումն անձին Որդ-
ւոյ:

Առ առաջինն ապա ուրեմն ասելի
է, թէ բանն այն յառաջանայ ի կող-
մանէ զործողութեան եւ հետեւիցիւր
եզրակացութիւնն, եթէ զայն միայն
զործողութիւնն ներբերիցէր թարց
է եզեր, որ է անձն:

Առ երկրորդն ասելի է, թէ բնու-
թիւնն ասի մարմնացեալ, որպէս եւ
առող, բանիւ անձին, առ որ եղե-
րեալ է միաւորութիւն[ն], որպէս ասա-
ցաւ պ. 1 եւ 2 այս իս. այլ ոչ ըստ
որում է հասարակ երկու անձանց:
Բայց ասի բոլոր բնութիւնն աստ-
ուածային մարմնացեալ, ոչ զի իցէ
մարմնացեալ ի համայն անձինն,
այլ վասն զի ոչ ինչ է պակաս զկա-
տարելութենէ աստուածայնոյ բնու-
թեան անձին մարմնացելոյ:

Առ երրորդն ասելի է, թէ առումն,

³ Ms: պատկանիլ.

²⁷ P prima manus: ասացելոց.

²⁸ P. անբաժանելի, W: անբաժանել.

²⁹ W: է միութիւն.

³⁰ W om: այլ՝ առնուլ է ներգործութիւն.

³¹ W om.

³² P: Խորհուրդ, W: Խորհուրդ.

մըն, որ լինի շնորհօք որդեգրու-
թեանն, եղերի առ հաղորդութիւն
իմն աստուածային բնութեանն, ըստ
նմանութեանն առ բարութիւնն նո-
րին, ըստ այնմ որ ասէ յերկրորդ
Պետրոս ա. վիմակակիցք աստուա-
ծային բարութեանն, եւ այլն: Եւ
վասն այսորիկ՝ այսպիսի առումս է
հասարակ երկր անձանցն ի կողմանէ
սկզբանն եւ ի կողմանէ եղերին:
Այլ՝³⁴ առումն որ է շնորհօք միա-
ւորութեանն է հասարակ ի կողմանէ
սկզբանն, այլ ոչ ի կողմանէ եղերին,
որպէս եւ ասացան:

Articulus 5

Յաղագս հինգերորդին:

Երեւի թէ ոչ այլ անձն աստուա-
ծային կարէր³⁵ առնուլ զմարդկային
բնութիւնս, բաց ի յանձն Որդոյն:

Քանզի՝ այսպիսի առամբս ե-
ղեալ է, զի Աստուած լինիցի որդի
մարդոյ: Այլ՝ անդէպ իմն էր, զի
լինելն որդի մարդոյ պատկանիւր
Հօր կամ Հոգոյն սրբոյ, քանզի այս
դառնայր ի չփոթումն աստուածա-
յին անձանցն: Ապա ուրեմն՝ Հայր
կամ Հոգին սուրբ ոչ կարէին առ-
նուլ մարմին:

Դարձեալ՝ աստուածային մարմ-
նաւորութեամբն հասան³⁶ մարդիկ յոր-
դեգրութիւն որդոյն³⁷, ըստ այնմ որ
ասէ Հոռոմայեցոց Ը. ոչ առէք զհոգի

որ եղանի ի ձեռն շնորհաց որդե-
գրութեան, եղերի առ հաղորդակ-
ցութիւն իմն աստուածայնոյ բնու-
թեան ըստ իմիք նմանութեանն առ
բարութիւնն նորին, ըստ այնմ 2.
Պետր. 1. զի բաժանորդք եղանի-
ցիմք աստուածայնոյ բնութեան, եւ
այլն: Եւ վասն այնորիկ՝ այնպիսի
առումն է հասարակ երկր անձանց
ի կողմանէ սկզբանն եւ ի կողմանէ ե-
ղեր: Իսկ՝ առումն որ է ի ձեռն շնոր-
հի միաւորութեան, է հասարակ ի
կողմանէ սկզբանն, այլ ոչ ի կողմանէ
եղեր, որպէս ասացաւ ի մարմ. պ.
եւ պ. 2 այս խ:

Պրակ Ե. երրորդ:

Արդեօք ո՛ր եւ իցէ անձն աստուածա-
յին կարացեալ իցէ առնուլ զբնու-
թիւն մարդկային:

Առ հինգերորդն այսպէս յառաջա-
նայ: Երեւի թէ ոչ ոք այլ անձն աստ-
ուածային կարացեալ իցէ առնուլ
զբնութիւն մարդկային, բաց ի յանձ-
նէ Որդոյն:

Քանզի ի ձեռն այսպիսոյ առման
եղեւ թէ Աստուած իցէ որդի մար-
դոյ: Իսկ՝ անյարմար լինէր, թէ գոլ
որդի մարդոյ յարմարիցիւր Հօր կամ
Որդոյն սուրբ, զի այս շրջիցիւր ի
չփոթումն աստուածայնոց անձանց:
Ապա ուրեմն՝ Հայր կամ Որդին սուրբ
ոչ կարաց առնուլ զմարմին:

Դարձեալ՝ ի ձեռն ներմարմնու-
թեան աստուածայնոյ մարդիկ ստա-
ցան զորդեգրութիւն ըստ այնմ
[Հոռոմայեցոց] 8. ոչ առէք զհոգի
ծառայութեան միւսանգամ յերկիւղ.
այլ զհոգի որդեգրութեան: Իսկ՝ որ-
դեգրութիւն որդեգրական է հաղորդե-
ցեալ նմանութիւն որդեգրութեան բնա-
կանի, որ ոչ յարմարի, ոչ Հօր եւ

ծառայութեան միւսանգամ յերկիւղ,
այլ զհոգի որդեգրութեանն³⁸: Այլ
արդ՝ որդեգրական որդեգրութիւնն է
հաղորդեալ նմանութիւն³⁹ բնական
որդեգրութեանն, որ ոչ պատկանի Հօր
եւ ոչ Հոգոյն սրբոյ: Ուստի ասէ
Հոռոմ. Ը. զորս յառաջն ցանաչեաց
եւ նախասահմանեաց կերպարանա-
կից լինել պատկերի որդոյ իւրոյ:
Ապա ուրեմն՝ երեւի թէ ոչ այլ⁴⁰
անձն կարէր մարմնանալ բաց ի
յանձնէ Որդոյն:

Դարձեալ՝ Որդին ասի առաքեալ
եւ ծնեալ ժամանակաւոր ծննդեամբ,
ըստ այնմ որ է⁴¹ մարմնացեալ: Այլ՝
Հօրն ոչ պատկանի առաքիլն, զի եւ
անծնանելի իսկ է, որպէս ցուցաւ
յառաջնում մասին: Ապա ուրեմն՝
յառաջնումն մասին: Ապա ուրեմն՝
զոնեայ անձն Հօր ոչ կարէր մարմ-
նանալ:

Այլ ընդդէմ: Զոր ինչ կարէ Որ-
դին, նայ եւ կարէ Հայր եւ Հոգին:

Պատասխանի: Ասելի է, թէ, որ-
պէս ասացաւ, առումն երկու ինչ նը-
շանակէ, այսինքն զգործ առողին եւ
զկողար առմանն: Արդ՝ սկիզբն զոր-
ծոյն է աստուածային զօրութիւնն,
իսկ կողար՝ անձնն: Այլ՝ աստուա-
ծաղաւորութիւնն⁴² հասարակաբար եւ
անղանաղանապէս ունի զինքն առ ա-
մենայն անձինս: Նաեւ նոյն է հա-
սարակ բան անձնաւորութեանն ի
յերիս անձինսն, թէպէտ անձնական

³⁸ P prima manu; որդեգրական.
³⁹ P: — թեանն, W: — թեան.

⁴⁰ P om.

⁴¹ P om.

⁴² W: աստուածային զօրութիւնն.

ոչ Որդոյն սուրբ: Ուստի ասի Հոռոմ.
8. զորս նախագիտեաց եւ նախասահ-
մանեաց համակերպս լինել պատկերի
որդոյ իւրոյ: Ապա ուրեմն՝ երեւի
թէ ոչ ոք այլ անձն կարացեալ իցէ
մարմնանալ բաց ի յանձնէ Որդոյն:

Դարձեալ՝ Որդին ասի առաքե-
ցեալ եւ ծնեցեալ ծննդեամբ ժամա-
նակաւոր ըստ որում ներմարմնա-
ցաւ: Իսկ՝ Հօր ոչ յարմարի առա-
քիլ, որ նաեւ է անծնանելի, որպէս
յառաջնում մասին ասացաւ, խնդ.
32, պ. 3 եւ խ. 43, պ. 4: Ապա ու-
րեմն՝ զոնեա անձն Հօր ոչ կարաց
ներմարմնանալ:

Այլ է ընդդէմն, զի զոր ինչ կարէ
Որդին, կարէ Հայր եւ Որդին սուրբ,
այլապէս ոչ լինէր նոյն կարողութիւն
երկր անձանց: Իսկ Որդին կարաց
մարմնանալ: Ապա ուրեմն՝ նմանա-
պէս Հայր եւ Որդին սուրբ:

Պատասխանեմ ասելով, թէ, որ-
պէս ասացաւ պ. 4 նախ. առումն զեր-
կուս ներբերէ, այսինքն զինքն ներ-
գործութիւն առողին եւ զեզր առ-
ման: Իսկ սկիզբն ներգործութեան է
զօրութիւն աստուածային, բայց
եզրն է անձն: Արդ՝ զօրութիւն աստ-
ուածային հասարակաբար եւ ան-
տարբերաբար ունի զինքն առ ամե-
նայն անձինս: Եւ եւս նոյն է հասա-
րակ բան անձնաւորութեան յերիս
անձինս, թէպէտ յատկութիւնք անձ-
նականք են տարբերք: Արդ՝ ի յո-
րում եւ իցէ ժամանակի, երբ զօրու-

⁴ Ms: խ.

³³ W om.

³⁴ W om.

³⁵ P: կարէ.

³⁶ W: հասանին.

³⁷ W: որդո.

յատկութիւնքն են զանազանեալք: Արդ՝ յորժամ զօրութիւն անզանազանապէս ունի զինքն առ բազումս, կարէ առ իւրաքանչիւր ոք ի նոցանէ եղերել զգործ իւր, որպէս յայտ է ի բնական զօրութիւնսն, որ ունին զինքեանս առ հակակայսն, յորոց զիւրաքանչիւրն կարեն⁴³ առնել: Ապա ուրեմն՝ այսպէս աստուածային զօրութիւնն կարէր միաւորել ըզմարդկային բնութիւնս ընդ անձին Հօր կամ Հոգոյն սրբոյ, որպէս միաւորեաց ընդ անձին Որդոյն: Եւ վասն այսորիկ՝ ասելի է թէ Հայր կամ Հոգին սուրբ կարէր առնուլ մարմին որպէս եւ Որդին:

Արդ առ առաջինն ասելի է, թէ ժամանակաւոր որդիութիւնն, որով Քրիստոս ասի որդի մարդոյ, ոչ բաղկացուցանէ զանձն նորին, որպէս յաւիտենական որդիութիւն, այլ է համահետեւեալ իմն ժամանակաւոր ծննդեանն: Ուստի՝ թէ ըստ այսմ եւ զանակի անուն որդիութեանն փոխադրելու առ Հայր կամ Հոգին սուրբ, [ոչ] հետեւէր չփոթումն աստուածային անձանցն:

Առ երկրորդն ասելի է, թէ որդեգրական որդիութիւնն է հաղորդեալ⁴⁴ իմն նմանութիւն բնական որդիութեանն, եւ լինի ի⁴⁵ մեզ ի Հօրէ, որ է սկիզբն բնական որդիութեանն, եւ պարզեւով Հոգոյն սրբոյ, որ է սէր Հօր եւ Որդոյ, ըստ այնմ որ ասէ Գաղատացոց դ. առաքեաց Աստուած զհոգի Որդոյ իւրոյ ի սիրտս մեր, որ աղաղակէ, արքա, հայր: Վասն այսորիկ՝ որպէս ընդ մարմնանալ Որդոյն առաք զորդեգրական որդիութիւնն առ նմանու-

թիւն իմն անտարբերաբար ունի զինքն առ բազումս, կարէ առ իւրաքանչիւրս նոցին եղերել զգործողութիւն իւր: Որպէս յայտ է ի կարգութիւնս բնականս, որք ունին զինքեանս առ հակադրեցեալս, որոց զերկաքանչիւրն կարեն առնել: Ապա ուրեմն՝ այսպէս զօրութիւն աստուածային կարաց միաւորել ընդ անձին Հօր կամ ընդ⁵ Որդոյն սրբոյ ըզբնութիւն⁶ մարդկային, որպէս միաւորեաց զայն ընդ անձին Որդոյ: Եւ վասն այսորիկ՝ ասելի է թէ Հայր կամ Որդին սուրբ կարաց առնուլ ըզմարմին, որպէս եւ⁷ Որդին:

Առ առաջինն ասալ ուրեմն ասելի է, թէ որդիութիւն ժամանակաւոր, որով Քրիստոս ասի որդի մարդոյ, ոչ համակացոյց զանձն նորին, որպէս որդիութիւնն յաւիտենական, այլ է իմն համահետեւող ծննդեան ժամանակաւորի: Ուստի՝ եթէ այսու եղանակաւ անուն որդիութեան առ Հայր կամ առ Որդին սուրբ անդրաբերելիւր, ոչինչ չփոթումն հետեւեցիւր աստուածայնոց անձանց:

Առ երկրորդն ասելի է, թէ որդիութիւնն որդեգրական է հաղորդեցեալ նմանութիւն իմն որդիութեան բնականի, բայց եղանի ի մեզ առադրելաբար ի Հօրէ, որ է սկիզբն որդիութեան բնականի եւ ի ձեռն պարզեւաց Հոգոյն սրբոյ, որ է սէր Հօր եւ Որդոյ, ըստ այնմ առ Գաղատացիս 4. առաքեաց Աստուած զոգի⁸ Որդոյ իւրոյ ի սիրտս մեր, որ աղաղակէ. արքայ, հայր: Եւ վասն այսորիկ՝ որպէս ի ձեռն Որդ-

⁵ Posterius superadditum.

⁶ » »

⁷ » »

⁸ Ms: զորդի.

⁴³ P W: կարէ.

⁴⁴ W: հաղորդ.

⁴⁵ W om.

թիւն բնական որդիութեան նորին, այսպէս, եթէ Հայր էր մարմնացեալ, ընդունէաք զորդեգրական որդիութիւնն ի նմանէ իբր ի յսկզբն բնական որդիութեան եւ ի Հոգոյն սրբոյ իբր ի հասարակ կապակցութենէ Հօր եւ Որդոյ:

Առ երրորդն ասելի է, թէ պատկանի Հօր լինելն անձնանելի ըստ յաւիտենական ծննդեանն, զոր⁹ ոչ լիտենական ծննդեանն: Բառնայր ժամանակաւոր ծնունդն: Իսկ՝ առաքել ասի Որդին ըստ մարմնաւորութեանն, վասն զի է յայլմէ, առանց որոյ [ոչ] բաւական էր մարմնաւորութիւնն առ բան առաքմանն:

Articulus 6

Պրակ դ. երրորդ:

Արդեօք յոլովք անձինք աստուածայինք կարիցեն առնուլ զմի թուով բնութիւն:

Առ վեցերորդն այսպէս յառաջանայ: Երեւի թէ երկու անձինք աստուածայինք ոչ կարիցեն առնուլ զմի եւ զնոյն թուով բնութիւն:

Քանզի ի յենթադրին այսմ՝ կամ լինէին մի մարդ, կամ յոլովք: Իսկ ոչ յոլովք, զի, որպէս մի բնութիւնն աստուածային ի յոլովս անձինս ոչ երեւի զոլ յոլով աստուածք, այդպէս մի բնութիւն մարդկային ի յոլովս անձինս ոչ երեւի զոլ յոլով մարդիք: Նմանապէս նաեւ ոչ կարիցէին զոլ մի մարդ: Վասն զի մի մարդ է «այս մարդ», որ ցուցանէ զմի անձն եւ այսպ[էս] բառնիցիւր զանազանութիւն երկն անձանց աստուածայնոց,

⁹ Ms: զորդեգրութիւն.

¹⁰ Postea superadditum.

¹¹ Postea superadditum.

⁴⁶ W: լի.

⁴⁷ P: կարէ.

⁴⁸ P W: կարէ.

ծայնոց անձանցն, որ է անոպա իմն: Ապա ուրեմն՝ երկու կամ երեք անձինքն ոչ կարեն առնուլ զմի մարդկային բնութիւն:

Դարձեալ՝ առումն եղերի առ միութիւն անձինն, որպէս եւ ասացաւ: Այլ՝ ոչ է մի անձն Հօր եւ Որդոյ եւ Հոգոյն սրբոյ: Ապա ուրեմն՝ երեք անձինքն ոչ կարեն առնուլ զմի մարդկային բնութիւն:

Դարձեալ՝ Դամասկացին ասէ յերրորդ գիրս իւր, եւ Օգոստինոս յառաջին գիրս Երրորդութեանն, թէ ի մարմնառութենէ Որդոյն Աստուծոյ Հետեւի զի զոր ինչ ասի զորդոյն մարդոյ, ասացի եւ⁴⁹ զորդոյն Աստուծոյ: Արդ՝ եթէ երեք անձինքն առնուին զմի մարդկային բնութիւն, Հետեւէր զի զոր ինչ ասի զիւրաքանչիւր երկու անձանցն, ասիւր եւ ըզմարդոյն այն եւ անդրադարձապէս՝ որ ինչ ասացեալ լինէին⁵⁰ զմարդոյն այն կարէին ասիլ եւ զիւրաքանչիւր երկու անձանցն: Արդ՝ այսպէս այն որ ինչ է յատուկ Հօր, այսինքն ծընանել զՈրդին ի յաւիտենից, ասիւր զմարդոյն այն, նաեւ ասիւր⁵¹ զՈրդոյն Աստուծոյ, որ է անպատշաճ իմն: Ապա ուրեմն՝ ոչ է կարելի⁵² որ երեքեան աստուածային անձինքն առնուցուն զմի մարդկային բնութիւնն:

Այլ ընդդէմ. մարմնացեալ անձն ենթակայանայ երկուց բնութեանցն, այսինքն աստուածայնոյն եւ մարդկայնոյն: Այլ՝ երեք անձինքն կա-

որ է անյարմար: Ոչ ապա ուրեմն երկու կամ երեք անձինք կարեն առնուլ զմի բնութիւն մարդկային:

Դարձեալ՝ առումն եղերի առ միութիւն անձին, որպէս ասացաւ պ. 2 այս խ. իսկ ոչ է մի անձն Հօր եւ Որդոյն եւ Ոգոյն Սրբոյ: Ապա ուրեմն՝ ոչ կարեն երեք անձինք առնուլ զմի բնութիւն մարդկային:

Դարձեալ՝ Դամասկացին ասէ ներբորդում մատենի եւ Օգոստինոս ի 1. յազադս Երրորդութեան, զի ի ներմարմնութենէ Որդոյն Աստուծոյ Հետեւի թէ, որ ինչ ասի զորդոյն Աստուծոյ, ասի զորդոյն մարդոյ եւ հակադարձեալ: Ապա ուրեմն՝ եթէ երեք անձինք առնուցուն զմի բնութիւն մարդկային, Հետեւէր թէ որ ինչ ասի զիւրաքանչիւրոց երկու անձանց, ասիցիւր զմարդոյն զայնմանէ եւ հակադարձաբար՝ որք ասիցէին զմարդոյն զայնմանէ կարիցէին ասիլ զիւրաքանչիւրոց երկու անձանց: Ապա ուրեմն՝ այսպէս այն որ է յատուկ Հօր, այսինքն ծնանիլ զՈրդի ի յաւիտենից, ասիցիւր զայնմանէ մարդոյ եւ Հետեւաբար ասիցիւր զՈրդոյն¹² Աստուծոյ, որ է անպատկան: Ապա ուրեմն՝ ոչ է կարելի թէ երեք անձինք աստուածայինք առնուցուն զմի բնութիւն մարդկային:

Այլ՝ է ընդդէմ. անձն ներմարմնացեալ ենթակայանայ¹³ ի յերկու բնութիւնս, այսինքն յաստուածայնում եւ ի մարդկայնում: Իսկ երեք անձինք կարեն ենթակայանալ ընդ միում բնութեան աստուածայնոյ: Ապա ուրեմն՝ նաեւ կարեն ենթակա-

րեն⁵³ ենթակայանալ միոյ բնութեան աստուածայնոյ: Ապա ուրեմն՝ կարեն ենթանկիլ եւ ի⁵⁴ միոյ մարդկային բնութիւն առեալ յերկու անձանցն:

Պատասխանի. ասելի է, թէ, որպէս զերնագոյնաւ ասացաւ, ի միաւորութենէ Հոգոյն եւ մարմնոյն լինի ի Քրիստոս ոչ նոր անձն եւ ոչ նոր իփօսագիւ, այլ լինի մի բնութիւն⁵⁵ առեալ ի յանձն կամ իփօսագիւս աստուածային: Որ ոչ լինի զաւրութեամբ մարդկային բնութեանն, այլ զօրութեամբ աստուածային անձինն: Արդ՝ է այսպիսի որպիսութիւն աստուածային անձանցն, զի մինն ի նորոգանէ ոչ արտաքսէ զմիւսն ի հաղորդակցութենէ նոյն բնութեանն, այլ միայն ի հաղորդութենէ նոյն անձինն: Արդ՝ զի ի խորհուրդ մարմնառութեանն բոլոր բան արարելոյն է զօրութիւն արարողին, որպէս ասէ Օգոստինոս ի թուխտն որ առ Վօլուղիանոս, առաւել վասն այսմ իրի ենթակայանութեանն, թէ ըստ որպիսութեան թաղաթելի է ըստ թէութեան աստուածային առող անձինն, քան ըստ որպիսութեան առեալ մարդկային բնութեանն: Ապա ուրեմն՝ ոչ է [ան]կարելի աստուածային անձանցն զի երկուքն կամ երեքն առնուցուն զմի մարդկային բնութիւն: Սակայն՝ լինէր անկարելի առնուլն զմի իփօսագիւս կամ զմի մարդկային անձն, որպէս ասէ Անսելմոս, ի գիրս Կուսական Յղութեանն, թէ բազում անձինք ոչ կարեն առնուլ զմի եւ զնոյն մարդն ի միութիւն անձին⁵⁶:

Արդ՝ առ առաջինն ասելի է. դէ-

⁵³ W prima manus, P W: միութիւն.

⁵⁶ W prima manus մի անձն.

յանալ ընդ միում բնութեան մարդկայնոյ, այսինքն այնպէս թէ իցէ մի բնութիւն մարդկային առեցեալ ի յերկու անձանց:

Պատասխանեմ ասելով թէ. որպէս ի վեր ասացաւ խ. 2, պ. 1 առ 2, ի միաւորմանէ Հոգւոյ եւ մարմնոյ ի Քրիստոս ոչ եղանի ոչ նոր անձն եւ ոչ նոր իփօսագիւ, այլ եղանի մի բնութիւն առեցեալ ի յանձն կամ ի իփօսագիւ աստուածային: Որ արդարեւ ոչ եղանի ի ձեռն կարողութեան մարդկայնոյ բնութեան, այլ ի ձեռն կարողութեան աստուածայնոյ անձին: Արդ՝ է այնպիսի թէութիւն աստուածայնոց անձանց որ մինն նոցին ոչ արտաքսէ զայնն ի հաղորդութենէ նոյնոյ բնութեան, այլ միայն ի հաղորդութենէ նոյն անձին: Ապա՝ վասն զի ի խորհուրդ ներմարմնութեան բոլոր բան արարելոյն է կարողութիւն առնողին, որպէս ասէ Օգոստինոս ի թուղթան առ Վուլուկանոս, առաւել շուրջ զայսու դատելիք է ըստ թէութեան աստուածայնոյ անձին առողին, քան ըստ թէութեան մարդկայնոյ բնութեան առեցելոյ: Այսպէս, ապա ուրեմն, ոչ է անկարելի աստուածայնոց անձանց, որպէս զի երկու կամ երեքն առնուցուն զմի բնութիւն մարդկային: Սակայն՝ լինէր անկարելի զի առնուցուն զմի իփօսագիւ կամ զմի անձն մարդկային, որպէս եւ Անսելմոս ասէ ի 2. մատենի «Ընդէ՞ր Աստուած մարդ», թէ յորովք անձինք ոչ կարեն առնուլ զմի եւ զնոյն մարդ, այսինքն առ միութիւն անձին:

Առ առաջինն, ապա ուրեմն, ասելի է, թէ ի լինելն այսմիկ դրու-

¹⁴ Ms: հաղորդութեան.

⁴⁹ P W manu posteriori.

⁵⁰ W: որ ինչ ասիւր.

⁵¹ P: այլ, կարէին ասիլ.

⁵² P: կարել.

⁵³ P prima manus: կարէին.

⁵⁴ P om.

¹² Ms; զորդոյն.

¹³ Manu posteriori corr.

բեթէ երեք անձինքն առնուին զմի մարդկային բնութիւն, ճշմարիտ լինէր ասել թէ երեք անձինքն լինէին մի մարդ վասն մի մարդկային բնութեանն, որպէս այժմ ճշմարիտ է ասել թէ են մի Աստուած վասն մի աստուածային բնութեանն: Նաեւ ոչ «մինն» այն նշանակէր զմիութիւն անձինն, այլ զմիութիւն բնութեանն: Քանզի՝ ոչ կարէ առարկել, զի յայնմանէ՝ որ երեք անձինքն են մի մարդ, լինէին մի սլարդարար: Վասն զի՝ ոչինչ արդելու ասել զի արդիւք, որ են յովոք սլարդարար, լինին մի ըստ իրաց ինչ, այսինքն մի ժողովուրդ: Եւ այսպէս ասէ Օդոստինոս ի վեցերորդ գիրս Երրորդութեանն. զանազան են բնութեամբ հոգի մարդոյն եւ հոգին Աստուծոյ, այլ յարելովն լինի մի հոգի, ըստ այնմ որ ասէ յառաջին Կորընթացոյց. որ մերձանա ի յԱստուած, մի հոգի է:

Առ Երկրորդըն ասելի է. զրեթէ⁵⁷
[Երեք] անձինքն առնուին զմի մարդ—
կային բնութիւն, մարդկային բնու—
թիւնն լինէր առեալ ոչ ի միութիւն
միոյ անձին, այլ ի միութիւն իւրա—
քանչիւր անձանցն, այսինքն զի, որ—
պէս աստուածային բնութիւնն ունի
բնական միութիւն ընդ իւրաքանչիւր
անձանցն, այսպէս մարդկային բնու—
թիւնն ունէր միութիւն ընդ իւրա—
քանչիւրոցն՝ առմամբն :

Առ երրորդն ասելի է, թէ ի խորհուրդ մարմնառութեան լինի հաղորդութիւն յատկութեանցն վերաբերելոցն առ բնութիւնն: Ուստի՝

թեան, այսինքն թէ երեք անձինք
ատնուցուին զմի բնութիւն մարդկա-
յին, ճշմարիտ լինէր ասել թէ երեք
անձինք իցէին մի մարդ յաղաղս միոյ
բնութեան մարդկայնոյ: Քանզի որ-
պէս այժմիկ ճշմարիտ է ասել թէ
երեք անձինք են մի Աստուած յա-
ղաղս միոյ բնութեան աստուածայ-
նոյ, այսպէս լինէր ճշմարիտ ասել
թէ իցէին մի մարդ յաղաղս մի բնու-
թեան մարդկայնոյ: Եւ ոչ բառս այս
«մի» ներբերէ զմիութիւն անձինն,
այլ զմիութիւն ի բնութեան մարդ-
կայնոյ: Քանզի ոչ կարիցէր՝ ձեռնար-
կիլ յայսմանէ, թէ երեք անձինք են
մի մարդ, թէ իցէին մի պարզաբար:
Զի ոչինչ արդեւու ասել, թէ մար-
դիք, որք են յովով պարզաբար, իցեն
մի որքան առ իմն, հիկէն մի ժողո-
վուրդ: Եւ որպէս Օղոստինոս ասէ
ի 6. Յաղաղս Երրորդութեան, դա-
նաղան է բնութեամբ ողին Աստուծոյ
եւ ողի մարդոյն, այլ՝ ներշնչուով ե-
ղանի մի հողի ըստ այնմ, 1. Կորնթ.
6. որ առշեմուցու յԱստուած, է մի
ոգի:

Առ երկրորդն ասելի է, թէ ի յեղանելի այսու դրութեան, բնութիւն մարդկային լինէր առեցեալ ի միութիւն իւրաքանչիւրոց անձանց, այսինքն այնպէս թէ որպէս բնութիւն աստուածային ունի զբնական միութիւն ընդ իւրաքանչիւրս անձինս, այդպէս բնութիւն մարդկային ունիցէր զմիութիւն ընդ իւրաքանչիւրս ի ձեռն առման:

Առ երրորդն ասելի է, թէ շուրջ
դիտորհուրդով ներմարմնութեան ե-
ղանի հաղորդութիւն յատկութեանց
սկստականողաց առ բնութիւնն: Վասն
զի որ ինչ յարմարի բնութեան կարեն
ստորոգել զանճնէ անթափայտողէ

այնք, որք պատկանին բնութեանն, կարեն ստորոգիլ զանձնէն, որ են-
թադրի բնութեանն այն, որ ինչ ան-
ուամբ բնութեանն նշանակեացի :
Արդ՝ զբեթէ երեք անձինքն առնուին
զմի մարդկային բնութիւն, կարէին
ստորոգիլ զանձնէ Հաւր, այնք որ են
մարդկային բնութեանն, եւ այնք որ
աստուածային : Սոյն գունակ՝ եւ
զանձնէ Որդոյն եւ զՀոգոյն սրբոյ :
Այլ ոչ այն որ պատկանէր անձինն
Հօր՝ պատճառաւ յատուկ անձինն,
կարէր⁵⁸ ստորոգիլ զանձնէ Որդոյն
կամ զՀոգոյն սրբոյ, վասն զանազա-
նութեան անձանցն, որ մնայրն : Ա-
պա ուրեմն՝ կարէր ասիլ թէ, որպէս
Հայր է անձին, այսպէս մարդն
է [ր]⁵⁹ անձին, ըստ որում «մարդն»
այն ենթադրէր վասն անձին Հօր :
Իսկ թէ ոք եւ եւս անդրաբայէր ա-
սելով. «մարդն է անձին, Որդին է
մարդ, ապա ուրեմն Որդին է ան-
ձին», լինէր պատրանք ձեռոյ ասու-
թեանն կամ պատահական : Որպէս եւ
այժմ տեսմք զԱստուած զՈւ անձին,
զի Հայր է անձին, սակայն ոչ կա-
րեմք եզրակացուցանել, թէ Որդին
լինիցի անձին, թէպէտ է Աստուած :

Articulus 7

ጥዋሉ ናቲ ልቦና፡

Արդեօք մի անձն աստուածային կա-
րիցէ առնուլ զերկուս բնութիւնս
մարդկայինս :

Առ Եօթներորդէն ախպէս յառա-
ջանայ:

Երեւի թէ մի անձն աստուածային ոչ կարիցէ առնուլ զերկուս բնութիւնս մարդկայինս :

Քանի որ ընդհանուր առմամբ ինքնապատկերացումը համարվում է ինքնապատկերացման, ոչ ունի դա՛յլ ենթադրեցնելու բացի ինքնա-

57 P: $\xi/\theta\xi$.

58 P: *hwpz*.

69 P: h $\sigma\sigma\eta h$ ξ ; W: h $\sigma\sigma\eta h^{\xi\eta}$ ξ .

15 MS: *შაქრუნი*.

այլ ենթադրեալ քան զենթադրեալ աստուածային անձինն, որպէս յայտ լալ է ի վերոյասացելոցն: Արդ, եթէ դիցի զոլ մի անձն աստուածային առօղ երկուց բնութեանցն մարդկային, լինէր մի ենթադրեալ երկուց բնութեանց նոյն տեսակի, որ երեւի պարունակել զհակասութիւն: Քանզի՝ բնութիւն միո տեսակի ոչ բազմանա եթէ ոչ ըստ զանազանութեան ենթադրելոցն:

Դարձեալ՝ զբնութէ այս այսպէս լինէր, ոչ կարէ [ը] ասիլ թէ աստուածային մարմնացեալ անձն լինէր մի մարդ, զի ոչ ունենայր մի մարդկային բնութիւն: Նմանապէս եւ ոչ կարէր ասիլ թէ լինէին բազում մարդիկ, զի բազում մարդիկն են զանազան ենթադրութեամբ, եւ անդ լինէր միայն մի ենթադրեալ: Ապա ուրեմն՝ նախասացեալ յառաջագործութիւնս է անկարելի:

Դարձեալ՝ ի խորհուրդ մարմնառութեանն բոլոր աստուածային բնութիւնն է միացեալ ընդ բոլոր առեցեալ բնութեանն, այսինքն իւրաքանչիւր մասին նորին: Քանզի է Քրիստոս կատարեալ աստուած եւ կատարեալ մարդ, բոլոր Աստուած եւ բոլոր մարդ, որպէս ասէ Դամասկացին յերրորդ գիրս իւր: Այլ՝ երկու մարդկային բնութիւնք ոչ կարեն միաւորիլ առ միմեանս, զի պիտոյանայր զի հոգի միոյն լինէր միաւորեալ ընդ մարմնո միւսոյն եւ զի երկօքեան մարմինքն լինէին ի միասին: Եւ այս անքի ի ներս զչփոթումն բնութեանց: Ապա ուրեմն՝ ոչ է կարելի զի աստուածային անձնն առնոյր երկու մարդկային բնութիւնս:

Այլ՝ ընդդէմ է, զի զոր ինչ կարէ Հայր՝ կարէ եւ Որդին: Այլ՝ Հայր,

զերեցելոյ անձին աստուածայնոյ, որպէս ի նախասացելոցս յայտ է, պահաւ. եւ պ. 2 այս խ.: Ապա ուրեմն, եթէ զնիցի զոլ անձն աստուածային առօղ զերկուս բնութիւնս մարդկայինս, լինիցէր նոյն ենթադրեցեալ երկուց բնութեանց նոյնոյ տեսակի, որ եւ երեւի ներծալել զհակասութիւն: Քանզի՝ բնութիւն միոյ տեսակի ոչ բազմապատկի, եթէ ոչ ըստ զանազանութեանն ենթադրելոցն:

Դարձեալ՝ այսու դրութեամբ եւ զելով, ոչ կարիցէր ասիլ թէ անձն աստուածային ներմարմնացեալ իցէր մի մարդ, վասն զի ոչ ունիցէր զմի բնութիւն մարդկային: Նմանապէս նաեւ ոչ կարիցէր ասիլ թէ իցէր յորով, վասն զի յորով մարդիք են զանազանեցեալք ենթադրութեամբ, եւ անդ իցէր մի ենթադրեցեալ միայն: Ապա ուրեմն՝ նախասացեալ դրութիւնն է ամենեւեմ անկարելի:

Դարձեալ՝ ի խորհուրդ ներմարմնութեան բնութիւնն աստուածային է միաւորեցեալ ըստ բոլորի բնութեան առեցելոյ, այս է ընդ իւրաքանչիւրոյ մասի նորին: Զի Քրիստոս է կատարեալ Աստուած եւ կատարեալ մարդ, բոլոր Աստուած եւ բոլոր մարդ, որպէս ասէ Դամասկացին յերրորդում մատենի: Իսկ՝ երկու բնութիւնք մարդկայինք ոչ կարիցէին բոլորապէս ընդ իրեւոց միաւորիլ, վասն զի պիտոյանայ, թէ հոգի միոյն իցէր միաւորեցեալ ընդ մարմնոյ միւսոյն եւ թէ նաեւ երկու մարմինք լինիցէին ի միասին, որ ըրչփոթումն ներածիցէր բնութեանց: Ապա ուրեմն՝ ոչ է կարելի թէ մի անձն աստուածային զերկուս բնութիւնս մարդկայինս առնուցու:

Այլ՝ է ընդդէմն, զի զոր ինչ կարէ Հայր, կարէ եւ Որդին: Արդ՝ Հայր

յետ մարմնառութեան Որդոյն, կարէր առնուլ զմարդկային բնութիւնս, այլ ըստ թուոյ քան զոր ա'ն⁶⁰ Որդին: Քանզի ոչ իմիք մարմնառութեամբն Որդոյն է նուազեալ կարողութիւն Հօր կամ Որդոյ: Ապա ուրեմն՝ երեւի թէ⁶¹ Որդին յետ մարմնառութեանն կարէր առնուլ եւ այլ մարդկային բնութիւն՝ բաց ի յայնմանէ զոր էառն:

Պատասխանի. ասելի է, թէ այն, որ կարէ ի մինն եւ ոչ ի յայլս, ունի կարողութիւն եղբեցեալ առ մին: Այլ՝ կարողութիւն աստուածային անձինն է անհուն եւ ոչ կարէ եղբրիլ առ ստեղծուած իմն: Ուստի՝ ոչ է ասելի թէ աստուածային անձն այնպէս առեալ իցէ զմի մարդկային բնութիւն, մինչ զի ոչ կարիցէ առնուլ զայլ: Քանզի՝ երեւէր հետեւիլ յայնմանէ թէ անձնաւորութիւն աստուածային բնութեանն լինէր այնպէս ըմբռնեալ միով մարդկային բնութեամբն, մինչ զի առ անձնաւորութիւն նորին միւս առեւիլ ոչ կարէ, որ է անկարելի, վասն զի ոչ կարէ անստեղծն ըմբռնիլ ի ստեղծուածոյն: Ապա ուրեմն՝ յայտ է զի, եթէ ծոյն: Քանզի⁶² զաստուածային անձն ըստ զօրութեանն, որ է սկիզբն միաւորութեանն, եւ թէ ըստ անձնաւորութեանն իւրոյ, որ է կոպար միաման, պիտոյանայ ասել թէ անձն աստուածային, բաց ի բնութենէ մարդկայնոյ, զոր էառ, կարիցէ զայլ թուով բնութիւն մարդկային առնուլ:

Արդ առ առաջինն ասելի է, թէ ստեղծեալ⁶³ բնութիւնն կատարի ի

յետ ներմարմնութեան Որդոյն կարէ առնուլ զբնութիւն մարդկային զայլ թուով յայնմանէ, զոր Որդին էառ, զի յոչ իմիք ի ձեռն ներմարմնութեան Որդոյն է նուազեցեալ կարողութիւն Հօր կամ Որդոյ: Ապա ուրեմն երեւի թէ Որդին յետ ներմարմնութեան կարիցէ առնուլ զայլ բնութիւն մարդկային բաց յայնմանէ, զոր էառ:

Պատասխանեմ ասելով. թէ այն, որ կարէ ի մինն եւ ոչ ի յայլս, ունի զկարողութիւն եղբեցեալ առ մին: Արդ՝ կարողութիւն աստուածայնոյ անձինն է անհուն եւ ոչ կարէ եղբրիլ առ իմն ստեղծեցեալ: Ուստի՝ ոչ է ասելի, թէ անձն աստուածային այնպէս առեալ իցէ զմի բնութիւն մարդկային, որ ոչ կարացեալ իցէ առնուլ զայլ: Քանզի՝ երեւի յայնմանէ հետեւիլ թէ անձնաւորութիւն աստուածայնոյ բնութեան իցէր այնպէս համարմբռնեցեալ ի ձեռն միոյ բնութեան մարդկայնոյ, թէ առ անձնաւորութիւն նորին այլ առնանիլ ոչ կարիցէ, որ է անկարելի, զի անըստեղծն ի ստեղծեցելոյ համարմբռնունիլ ոչ կարէ: Յայտ է, ապա ուրեմն, զի, թէ մտած իցեմք զանձն աստուածային ըստ զօրութեան, որ է սկիզբն միաւորման, եւ թէ ըստ անձնաւորութեան նորին, որ է եզր միաւորման, պիտոյանայ ասել թէ անձն աստուածային, բաց ի բնութենէ մարդկայնոյ, զոր էառ, կարիցէ զայլ թուով բնութիւն մարդկային առնուլ:

Առ առաջինն, ապա ուրեմն՝ ասելի է թէ բնութիւնն ստեղծեցեալ կատարելագործի ի բանի իւրում ի ձեռն տեսակի, որ բազմապատկի ըստ բաժանման նիւթոյ: Եւ վասն այնորիկ, եթէ բազմապատկի նիւթոյ

⁶⁰ P: քանզի էր առ; W: քան զոր էառ.

⁶¹ P add և; W man post. add և.

⁶² P: իմաստը, W: իմացողը.

⁶³ W prima manu: ստեղծ.

բանն իւր տեսակաւն, որ բաղմանա ըստ բաժանման նիւթոյն: Վասն այսորիկ, թէ բաղադրութիւն տեսակին եւ նիւթոյն բաղկացուցանէ նոր եւնթադրեալ, հետեւի զի բնութիւնն բաղմանցի ըստ բաղմութեան ենթադրեցոյն: Այլ՝ ի խորհուրդ մարմնառութեանն միաւորութիւն տեսակին եւ նիւթոյն, այսինքն հոգոյն եւ մարմնոյն, ոչ կացուցանէ նոր ենթադրեալ, որպէս վերնադոյնդ ասացաւ: Վասն այսորիկ՝ կարէր լինել բաղմութիւն ըստ թուոյն ի կողմանէ բնութեանն վասն բաժանման նիւթոյն, առանց բաժանման ենթադրելոյն:

Առ երկրորդն ասելի է, թէ երեւի ոմանց զի, թէ մի անձն առեալ էր երկու մարդկային բնութիւնս, հետեւէր զի լինէին երկու մարդիկ՝ վասն երկուց բնութեանցն, սակայն ոչ լինէին երկու ենթադրեալք: որպէս եւ անդրադարձօրէն երեք անձինքն ասէին մի մարդ վասն մի առեալ մարդկային բնութեանն, որպէս վերնադոյնդ ասացաւ: Այլ՝ այս ոչ երեւի զոչ ճշմարիտ, զի սրտին ի կիր առնուլ անուանքն ըստ այնմ որ եղեալ են, առ ի նշանակել: Եւ այս է⁶⁴ յիմացմանէ այնոցիկ որ են առ մեզ: Վասն այսորիկ՝ պիտոյ է, ըստ եղանակի նշանակելոյն եւ համանշանակելոյն իմանալ զայնս⁶⁵ որ են առ մեզ, ի յորս⁶⁶ ոչ երբեք անուն, եւ դեալ ի տեսակէ ինչ, ասի բաղմաւորակի, եթէ ոչ վասն բաղմութեան ենթադրելոյն: Քանզի մարդ, որ է զգեստաւորեալ երկոքումբ զգեստիւք, ոչ ասի երկու զգեստաւորեալք, այլ՝ մի զգեստաւորեալ երկու-

եւ տեսակի համակացուցանիցէ զնոր ենթադրեցեալ, հետեւեալն է, թէ բնութիւնն բաղմապատկիցի ըստ բաղմացուման ենթադրեցելոյ: Իսկ ի խորհուրդ ներմարմնութեան՝ միաւորութիւն տեսակի եւ նիւթոյ, այս է հոգւոյ եւ մարմնոյ, ոչ համակացուցանէ զնոր ենթադրեցեալ, որպէս ասացաւ ի վերոյ պ. նախ: Եւ վասն այնորիկ՝ կարիցէր զոչ բաղմութիւն ըստ թուոյն ի կողմանէ բնութեանն յաղ[ա]ղս բաժանման նիւթոյ, թարց զանազանութեան ենթադրելոյն:

Առ երկրորդն ասելի է, զի կարիցէր երեւիլ ասելի, թէ, նախասացելոյ դրութեան եղելոյ, հետեւիցիւր թէ իցէին երկու մարդիք յաղաղս երկուց բնութեանց, թարց այսմ թէ իցէին անդ երկու ենթադրեցեալ. որպէս եւ հակադարձաբար երեք անձինք ասիցէին մի մարդ յաղաղս միոյ մարդկայնոյ բնութեան առեցելոյ, որպէս ի վեր ասացաւ իս. նախ. պր.⁶⁶ 1: Այլ՝ այս ոչ երեւի զոչ ճշմարիտ, վասն զի վարելի է անուամբ ըստ որում եղեալք են առ ի նշանակել, որ արդարեւ է ի մտածմանէ այնց, որք են առ մեզ: Եւ վասն այնորիկ՝ պիտոյանայ շուրջ զեղանակաւ նշանակելոյ եւ համանշանակելոյ մտածել զայնս, որք են առ մեզ, յորս ոչ երբեք անունն եղեալ յումեքէ տեսակէ յոչնականաբար ասի, եթէ ոչ յաղաղս յոչնականութեան ենթադրեցելոյն: Քանզի մարդն, որ է զգեստաւորեցեալ երկոքումբ ըզգեստութեւ, ոչ ասի երկու զգեստաւորեցեալք, այլ՝ մի զգեստաւորեցեալ

⁶⁶ Ms: պո.

⁶⁴ P om.

⁶⁵ P: զայն.

⁶⁶ P: յորս.

քումբ զգեստութեւ: Եւ որ ունի երկուս որակութիւնս, եղանակապէս ասի որակաւոր ըստ երկուց որակութեանցն: Իսկ՝ առեալ բնութիւնն ըստ իրաց ինչ ունի զինքն ըստ կերպի զգեստութեւ, թէպէտ ոչ է նմանութիւն ըստ ամենայնի, որպէս վերնադոյնն ասացաւ: Եւ վասն այսորիկ՝ եթէ աստուածաբան անձն առնոյր երկուս մարդկային բնութիւնս. վասն միութեանն ենթադրելոյն ասիւր մի մարդ ունող երկուս մարդկային բնութիւնս: Այլ եւ ներքնդունի որ բամ մարդիկ ասի մի ժողովուրդ, վասն զի միարանին ի մի ոմն, այլ ոչ վասն միութեան ենթադրելոյն: Նմանապէս՝ եթէ երկու աստուածաբան անձինքն առեալ էին մի մարդկային բնութիւն ըստ թուոյն, ասէին մի մարդ, որպէս եւ ասացաւ իսկ, ոչ վասն միութեանն ենթադրելոյն, այլ ըստ այնմ որ միարանին ի մի իմն:

Առ երրորդն ասելի է, թէ աստուածաբան եւ մարդկային բնութիւնն ոչ ըստ նոյն կարգի ունին զինքեանս ոչ ըստ նոյն կարգի ունին զինքեանս: Այլ՝ ըստ առ մի աստուածաբան անձն: Այլ՝ ըստ նախկնադունի համեմատի առ նայ աստուածաբան բնութիւնն, այսինքն զի է մի ընդ նմա ի յաւիտենից: Այլ՝ մարդկային բնութիւն համեմատի առ աստուածաբան անձն ըստ վերջնայգունին, վասն զի է առեալ ըստ ժամանակի յաստուածաբան անձնէն, ոչ մանակի յաստուածաբան անձնէն, վասն այն զի բնութիւնն իցէ անձն, այլ՝ զի անձն ենթակայանա ի բնութիւնն: Քանզի՝ Որդին Աստուծոյ է թիւնն: Քանզի՝ Որդին Աստուծոյ է իւր աստուածութիւն իւր: Վասն այսորիկ՝ մարդկութիւն իւր: Վասն այսորիկ՝ առ այն զի մարդկային բնութիւնն առեալ լինիցի ի յաստուածաբան անձ-

երկոքումբ զգեստութեւ եւ որ ունի զերկուս որակութիւնս ասի եղանակաբար որպէսի ոմն ըստ երկուց որակութեանց: Արդ՝ բնութիւնն առեցեալ որքան առ իմն ունի զինքն ըստ եղանակի զգեստութեւ, թէպէտ ոչ իցէ նմանութիւնն որքան առհամայն, որպէս ի վերասացաւ իս. 2, պ. 6 առ 1.: Եւ վասն այնորիկ՝ եթէ անձն աստուածային առնուցոյր զերկուս բնութիւնս մարդկայինս, յաղաղս միութեան ենթադրեցելոյն ասիցիւր մի մարդ ունող զերկուս բնութիւնս մարդկայինս: Արդ՝ հանդիպի թէ յոլով մարդիք ասին մի ժողովուրդ, յաղաղս այսր զի համաձայնին նումեք միում, այլ ոչ յաղաղս միութեան ենթադրեցելոյն: Եւ նմանապէս՝ եթէ երկու անձինք աստուածայինք առնուցուն զմի թուով բնութիւն մարդկային, ասիցէին մի մարդ, որպէս ի վեր ասացաւ պ. նախ. առ 1., ոչ միութեամբ ենթադրեցելոյն, այլ ըստ որում համաձայնին յումեք միում:

Առ երրորդն ասելի է, թէ աստուածային եւ մարդկային բնութիւնն ոչ նոյնով կարգաւ ունին զինքեանս առ մի անձն աստուածային, այլ՝ ընդ առաջադոյն բաղադատի առ նա բնութիւնն աստուածային, որպէս որ է մի ընդ նմա ի յաւիտենից: Իսկ բնութիւն մարդկային բաղադատի առ անձն աստուածային յետնադունաբար, որպէս առեցեալ ի ժամանակէ յաստուածայնոյ անձնէ, ոչ արդարեւ առ այս թէ բնութիւնն իցէ ինքն անձն, այլ՝ թէ անձն Աստուծոյ ընդ մարդկայնում բնութեան ենթակայանայցէ: Զի Որդին Աստուծոյ է իւր աստուածութիւնն, այլ ոչ իւր մարդկութիւնն: Եւ վասն այնորիկ՝ առ այս թէ բնութիւնն մարդկային առ-

նէն, խնդրի զի աստուածաին բնութիւնն անձնական միաւորութեամբ միաւորեցի ընդ բոլոր առեցեալ բնութեանն, այսինքն ըստ ամենայն մասանց նորին: Այլ՝ երկուց առեցեւոր բնութեանց լինէր մի անձն եւ նկատումն առ աստուածաին անձն եւ ոչ մինն առնոյր զմիւսն⁶⁷: Ուստի՝ ոչ պիտոյանայր զի մինն ի նոցանէ բոլորովին միաւորէր ընդ միւսոյն, այսինքն ամենայն մասունք միոյն ամենայն մասանց միւսոյն:

Articulus 8

Յաղազս ութերորդին:

Երեւի թէ ոչ լինէր առաւել յարմար մարմնանալ Որդոյն Աստուծոյ քան Հօր կայ⁶⁸ Հոգոյն սրբոյ:

Քանզի՝ խորհրդով մարմնառութեանն ժամանեցին մարդիկ առ ճշմարիտ ճանաչումն Աստուծոյ, ըստ այնմ որ ասէ Յովհ. ԺԲ. եւ յայդ իսկ ծնեալ եւ եւ ի դոյն իսկ եկեալ եւ յաշխարհ զի վկայեցից ճշմարտութեանն: Այլ՝ վասն այն, զի անձն Որդոյն Աստուծոյ մարմնացաւ, բազումք արդեւան ի ճշմարիտ ճանաչմանէն Աստուծոյ, վերատրելով զայնքս, որ ասին զՈրդոյն ըստ մարդկաին բնութեանն, առ անձն Որդոյն: Որպէս Արիոս, որ եղ անհաւասարութիւն անձանցն յայնմանէ, որ ասէ Յովհ. ԺԳ.⁶⁹ Հայր իմ մեծ է քան

⁶⁷ P: զմիւսոյն.

⁶⁸ P W: և.

⁶⁹ P W: ԺԳ.

նանիցի յաստուածայնոյ անձնէ, վերախնդրի թէ բնութիւն աստուածային միաւորմամբ անձնականաւ միաւորիցի ընդ բոլորի բնութեան առեցելոյ, այս է ըստ ամենից մասանց նորին: Իսկ երկուց բնութեանց առեցելոց լինէր միակերպ ունելութիւն առ անձն աստուածային եւ ոչ մինն առնուցոյր զայլն: Ուստի՝ ոչ պիտոյանայ թէ մինն նոցին բոլորապէս միաւորիցիւր ընդ միւսոյն, այս է ամենայն մասունք միոյն ընդ ամենից մասանց միւսոյն:

Պրակ Ը. երրորդ:

Արդեօք լեալ իցէ առաւել յարմար, թէ անձն Որդւոյն առնուցոյր զմարդկային բնութիւն քան թէ այլ անձն աստուածային:

Առ ութերորդն այսպէս յառաջանայ:

Երեւի թէ ոչ լեալ իցէ առաւել յարմար մարմնանալն Որդւոյն Աստուծոյ քան Հօր կամ Ողւոյն սրբոյ:

Քանզի ի ձեռն խորհրդոյ ներմարմնութեան՝ մարդիք առ ճշմարիտ ճանաչումն Աստուծոյ ընդաստուածեցեալք են, ըստ այնմ Յօհաննու 18. յայնմիկ ծնեալ եւ եւ առ այս եկի յաշխարհ, որպէս զի վկայեցից ճշմարտութեանն: Իսկ՝ յայնմանէ, զի Որդին Աստուծոյ է ներմարմնացեալ, բազումք արդեւեցան ի ճշմարտէ ճանաչմանէ Աստուծոյ, զայնս, որք ասին զՈրդւոյն ըստ մարդկայնոյ բնութեան, վերաբերեալ առ ինքն անձն Որդւոյն, որպէս Արիոս, որ եղ զանհաւասարութիւն անձանց յաղազս այսր զի ասի Յօհ. 14¹⁷ Հայր իմ մեծ է քան զիս. Որ արդարեւ մոլորութիւն ոչ յառաջադայեալ իցէր, եթէ

¹⁷ Ms: 13.

զիս: Եւ մոլորութիւնս այս ոչ էր եղեալ, եթէ անձն Հօր⁷⁰ էր մարմնացեալ: Քանզի ոչ ոք էր կարծեցեալ զՀայրն փոքր քան զՈրդին: Ապա ուրեմն՝ առաւել յարմար երեւէր⁷¹ զի անձն Հօր էր մարմնացեալ քան անձն⁷² Որդոյն:

Դարձեալ՝ ներդրութիւն մարմնառութեանն երեւի վերստին իմն⁷³ ստեղծումն մարդկային բնութեանն ըստ այնմ որ ասէ Գաղատացոց զ. Ի Քրիստոս Յիսուս ոչ քրիստոսիւնն արժէ ինչ եւ ոչ անքրիստոսիւնն, այլ՝ նոր ստեղծումն: Այլ՝ կարողութիւն ստեղծելոյ վերաբերի առ Հայր: Ապա ուրեմն՝ առաւել վայելէր մարմնանալ Հօր քան Որդոյն:

Դարձեալ՝ մարմնառութիւնն կարգի առ ի թողութիւն մեղաց, ըստ այնմ որ ասէ Մատթ. ա. կոչեցես⁷⁴ զանունն նորա⁷⁵ Յիսուս, զի⁷⁶ փրկեցէ զժողովուրդ իւր ի մեղաց իւրեանց: Իսկ՝ թողութիւն⁷⁷ մեղացն վերաբերի առ Հոգին սուրբ ըստ այնմ որ ասէ Յովհ. Ի. Առէ՛ք Հոգի սուրբ, եթէ ունեք քողուցում զմեզս, քողեալ լիցի: Ապա ուրեմն՝ առաւել պատկանիւր մարմնանալ անձին⁷⁸ Հոգոյն սրբոյ քան անձին Որդոյն:

Այլ՝ ընդդէմ է զի, որպէս ասէ Դամասկացին յերրորդ գիրս իւր, ի խորհուրդ մարմնառութեանն յայտ է⁷⁹ իմաստութիւն եւ զօրութիւն Աս-

⁷⁰ P: Հայր.

⁷¹ P prima man, երեւի; W: էր և.

⁷² W om.

⁷³ W prima man: ըստ իմն.

⁷⁴ W: կոչեցես.

⁷⁵ W om.

⁷⁶ W add: նա.

⁷⁷ P om: մեղաց իւրեանց, իսկ թողութիւն.

⁷⁸ P om.

⁷⁹ P: յայտնէ.

անձն Հօր ներմարմնացեալ իցէր: Զի ոչ ոք վարկեալ իցէր զՀայրն փոքրագոյն քան զՈրդին: Ապա ուրեմն՝ առաւել երեւի լեալ զոլ յարմարագոյն թէ անձն Հօր ներմարմնացէր քան անձն Որդւոյն:

Դարձեալ՝ զործ ներմարմնութեան երեւի զոլ վերաստեղծումն իմն մարդկայնոյ բնութեան, ըստ այնմ Գաղատ. վերջն: Ի Քրիստոս Յիսուս ոչ քրիստոսիւնն զօրէ զիմն եւ ոչ անքրիստոսիւնն, այլ՝ նոր ստեղծումն: Իսկ կարողութիւն ստեղծելոյ յատկացուցանի Հօր: Ապա ուրեմն՝ առաւել վայելէր մարմնանալն Հօր քան Որդւոյն:

Դարձեալ՝ ներմարմնութիւնն կարգի առ ի թողութիւն մեղաց, ըստ այնմ Մատթ. 1: կոչեցես զանունն նորա Յիսուս, զի նա փրկեցէ զժողովուրդ իւր ի մեղաց իւրեանց: Արդ՝ թողութիւն մեղաց առատորի Ողւոյն սրբոյ, ըստ այնմ Յօհ. 20¹⁸. Առէ՛ք զՈգի սուրբ, որոց քողուցում զմեզս՝ քողեալ լիցի նոցա: Ապա ուրեմն՝ առաւել պատկանիւր անձին Ողւոյն սրբոյ մարմնանալ քան անձին Որդւոյն:

Այլ է ընդդէմն զի ասէ Դամասկացին յերրորդում մատենի. Ի խորհուրդ ներմարմնութեան բացայայտեցաւ իմաստութիւն եւ զօրութիւն Աստուծոյ, իմաստութիւնն արդարեւ զի եզիտ զժողաւրդունեղի զնոյ ըզվճարումն այնքան վայելչազունեղ, իսկ զօրութիւնն զի զյաղթեցեալն դարձեալ արար յաղթող: Բայց զօրութիւնն եւ իմաստութիւնն յատկացուցանին Որդւոյն, ըստ այնմ 1. Կորնթ. 1. Գրիստոս Աստուծոյ զօ-

¹⁸ Ms: 2.

տուծոյ⁸⁰. Իմաստութիւնն՝ զի եղիտ զամենայնէլուչ վճարումն զժուարադոյն զնոջն, իսկ զաւրութիւնն՝ զի արար զյաղթեալն զարձեալ յաղթող: Այլ՝ զօրութիւնն եւ իմաստութիւնն վերաբերին առ Որդի, ըստ այնմ որ ասէ յառաջի Կորնթացոց ա. Քրիստոս⁸¹ Աստուծոյ զաւրութիւն եւ Աստուծոյ իմաստութիւն: Ապա ուրեմն՝ յարմար էր անձինն Որդոյ մարմնանալ:

Պատասխանի. ասելի է, թէ ամենեւին պատկանիւր մարմնանալ Որդոյն Աստուծոյ: Եւ նախ ի կողմանէ միաւորութեանն, քանզի յարմարապէս միաւորին նմանքն: Իսկ՝ Որդին, որ է բան Աստուծոյ, ունի մի կերպիւ համաձայնութիւն առ բոլոր ստեղծուածս, զի բան արհեստաւորին, այսինքն յղացումն նորին, է նմանութիւն նախազադարակաւն⁸² այնոցիկ⁸³, որ լինին յարուեստաւորէն: Ուստի՝ բանն Աստուծոյ, որ է յաւիտենական յղացումն նորին, է նախազադարակաւն նմանութիւն բոլոր ստեղծուածոց: Վասն այսորիկ՝ որպէս հաղորդակցութեամբ նմանութեանս այս, բաղկացան⁸⁴ ըստ ստեղծուածս ի յատուկ տեսակս իւրեանց, սակայն չարժեքաւորապէս, այսպէս միաւորութեամբ բանին առ ստեղծուածն, ոչ մասնակցականաւն այլ անձնականաւն, պատշաճ էր նորոգիլ ստեղծուածոյս ի կարգն առ յաւիտենական եւ յանշարժ կատարելութիւնն: Քանզի՝ արհեստաւորն յղացեալ կերպարանաւ արհեստին, որով արար զարուեստեալն⁸⁵, զնոյնն,

բութիւն եւ Աստուծոյ իմաստութիւն: Ապա ուրեմն յարմարադոյն եղեւ ներմարմնանալն անձին Որդոյ:

Պատասխանեմ ասելով, թէ յարմարագունեղ եղեւ ներմարմնանալն անձին Որդոյ: Նախ արդարեւ ի կողմանէ միաւորութեան, քանզի յարմարաբար այնք՝ որք են նմանք՝ միաւորին: Արդ՝ ինքեան անձին Որդոյ, որ է բանն Աստուծոյ ուշադրի միով եղանակաւ հասարակ յարմարութիւն առ բոլոր ստեղծուածն, վասն զի բան արուեստաւորին, այս է համալցացումն նորին, է նմանութիւն օրինակական այնց որք ի յարհեստաւորէն եղանի: Ուստի՝ բանն Աստուծոյ, որ է յաւիտենական համալցացումն նորին, է ներմանութիւն օրինակական բոլորի ըստ ստեղծուածոյ: Եւ վասն այնորիկ՝ որպէս ի ձեռն հաղորդակցութեան այսորիկ նմանութեան, ստեղծուածք լինին ներկացուցեալք ի յատկականս տեսակս, բայց չարժեքաբար, այնպէս ի ձեռն միաւորեցման բանին առ ստեղծուածն, ոչ հաղորդեցելոյ, այլ՝ անձնականի, յարմարադոյն եղեւ վերանորոգիլ ստեղծուածոյն ի կարգի առ յաւիտենական եւ անշարժ կատարելութիւնն: Քանզի եւ արուեստաւորն ի ձեռն տեսակի արուեստին համալցացելոյ, որով զարուեստաւորեցեալն կերտեաց, զայն, եթէ եղծեալ իցէ, վերանորոգէ: Այլով եղանակաւ՝ ունի զյարմարութիւն

եթէ կործանեցի, վերստին նորոգէ⁸⁶:

Եւ միւս այլ կերպիւ՝ ունի համաձայնութիւն ընդ մարդկանս բնութեան, յայնմանէ՝ զի բանն է յղացումն յաւիտենական իմաստութեան, որ է յատուկ կատարելութիւն նորին ըստ որում է բանական, զի հաղորդի բանին Աստուծոյ, որպէս աշակերտն ներկրթի այսու, զի վերնդունի ըզբան վարդապետին: Ուստի ասի Սիրաք 1: աղբիւր իմաստութեան բանն Աստուծոյ ի բարձունս: Եւ վասն այնորիկ՝ առ աւարտեալ կատարելութիւն մարդոյն, յարմարադոյն եղեւ որպէս զի ինքն բանն Աստուծոյ ընդ մարդկայնոյ բնութեան միաւորիցիւր անձնաւորաբար: Երկրորդ կարէ առնանիլ բան այսորիկ պատկանաւորութեան ի վախճանէ միաւորութեան, որ է համալցուցումն նախասահմանութեան այսինքն այնց, որք նախակարգեցեալք են առ ժառանգութիւն երկնային, որ ոչ ումեք պատկանի եթէ ոչ որդւոց նորին ըստ այնմ Հոմ. 8. եթէ որդիք եւ ժառանգ: Եւ վասն այնորիկ՝ յարմարադոյն եղեւ զի ի ձեռն նորին, որ է բնական որդի, մարդիք հաղորդիցէին նմանութեան այսորիկ որդիութեան ըստ որդեգրութեան, որպէս անտանօր ասէ առաքեալն. գորս նախագիտեաց եւ նախասահմանեաց համակերպս եղանիլ պատկերի Որդւոյ իւրոյ: Երրորդ կարէ առնանիլ [է] բան այսորիկ պատկանաւորութեան ի մեղաց նախկնոյ ծնողին, որում իրակի դեղ ի ձեռն ներմարմնութեան: Քանզի մեղանչեալ էր նախկին մարդըն՝ բաղձալով զիտութեան, որպէս յայտ է ի բանից օձին խոստացողի¹⁹

⁸⁶ P: նորոգեցի.

⁸⁷ P om.

⁸⁸ P: է; w: է.

⁸⁹ w prima man. է.

⁹⁰ Prima man. P w: գորն.

թիւն մասնաւորապէս ընդ մարդկայնոյն բնութեան, յայնմանէ՝ զի բանն է յղացումն յաւիտենականի իմաստութեան, որ է յատուկ կատարելութիւն նորին ըստ որում է բանական, զի հաղորդի բանին Աստուծոյ, որպէս աշակերտն ներկրթի այսու, զի վերնդունի ըզբան վարդապետին: Ուստի ասի Սիրաք 1: աղբիւր իմաստութեան բանն Աստուծոյ ի բարձունս: Եւ վասն այնորիկ՝ առ աւարտեալ կատարելութիւն մարդոյն, յարմարադոյն եղեւ որպէս զի ինքն բանն Աստուծոյ ընդ մարդկայնոյ բնութեան միաւորիցիւր անձնաւորաբար: Երկրորդ կարէ առնանիլ բան այսորիկ պատկանաւորութեան ի վախճանէ միաւորութեան, որ է համալցուցումն նախասահմանութեան այսինքն այնց, որք նախակարգեցեալք են առ ժառանգութիւն երկնային, որ ոչ ումեք պատկանի եթէ ոչ որդւոց նորին ըստ այնմ Հոմ. 8. եթէ որդիք եւ ժառանգ: Եւ վասն այնորիկ՝ յարմարադոյն եղեւ զի ի ձեռն նորին, որ է բնական որդի, մարդիք հաղորդիցէին նմանութեան այսորիկ որդիութեան ըստ որդեգրութեան, որպէս անտանօր ասէ առաքեալն. գորս նախագիտեաց եւ նախասահմանեաց համակերպս եղանիլ պատկերի Որդւոյ իւրոյ: Երրորդ կարէ առնանիլ [է] բան այսորիկ պատկանաւորութեան ի մեղաց նախկնոյ ծնողին, որում իրակի դեղ ի ձեռն ներմարմնութեան: Քանզի մեղանչեալ էր նախկին մարդըն՝ բաղձալով զիտութեան, որպէս յայտ է ի բանից օձին խոստացողի¹⁹

¹⁹ Ms add մարդոյն postea deletum.

այսմ պատկանութեանս ի մեղաց նախկին ծնողին, որոյ հնար լինի տուեալ մարմնառութեամբն: Քանզի մեղաւ առաջի մարդն տենչալով զիտութեան, որպէս յայտ է ի բանից օձին, որ խոստանայր նմա զգիտութիւն բարոյ եւ չարի: Ուստի՝ պատշաճ էր, զի բանիւ ճշմարիտ իմաստութեանն մարդն վերածեալ լինէր առ Աստուած, որ անկարգ տենչմամբ գիտութեանն հեռացեալ էր յԱստուծոյ:

Արդ՝ առ առաջինն ասելի է, թէ ոչ ինչ է, զոր ոչ կարիցէ մարդկանս թիւրութիւնս չարաչար առնուլ ի կիր, եւ այն զի եւ զաստուածաին բարերարութիւնն եւ վատնէ: Ուստի՝ թէպէտ անձն Հօր լինէր մարմնացեալ, կարէր եւ յայսմանէ մարդն առնուլ պատճառ ինչ մոլորութեան, իբր թէ Որդին ոչ կարէր լինել բաւական առ ի նորոգումն մարդկայինս բնութեան:

Առ երկրորդն ասելի է, թէ առաջին ստեղծումն իրողութեանցս եղեալ է ի կարողութենէ Աստուծոյ Հօր՝ բանին⁹¹: Ուստի՝ եւ վերստին ստեղծումն պարտ էր լինել բանին ի կարողութենէ Աստուծոյ Հօր, զի վերստին ստեղծումն պատասխանեցէ ստեղծմանն ըստ այնմ որ ասէ յերկրորդ Կորնթացոց Ե. Բանգի Աստուած էր⁹² Քրիստոսիւ գաշխարհս հաշտեցուցանել ընդ իւր:

Առ երրորդն ասելի է, թէ յատուկ է Հոգոյն սրբոյ, զի լինիցի պարզեւ Հօր եւ Որդոյ: Իսկ՝ թողութիւն մե-

ղզիտութիւն բարոյ եւ չարի: Ուստի՝ յարմարագոյն եղեւ որպէս զի ի ձեռն բանի ճշմարտի իմաստութեան մարդըն վերածիցիւր առ Աստուած, որ ի ձեռն անկարգի բաղձանի գիտութեան հեռացեալ էր յԱստուծոյ:

Առ առաջինն²⁰ ասա ուրեմն, ասելի է, թէ ոչինչ է, որով մարդկային չարութիւնն ոչ կարիցէ ապօրինաւորապէս վարիլ յորժամ նաեւ ինքեամբ բարութեամբն Աստուծոյ ապօրինաւորապէս վարի ըստ այնմ Հռոմ. 2. միքէ՞ զմեծութիւն բարութեան նորին արիւմարիցես: Ուստի՝ եթէ նաեւ²¹ անձն Հօր լեալ իցէ ներմարմնացեալ, կարացեալ իցէր մարդ յայսմանէ առնուլ զառիթ մոլորութեան իրիք, իբրեւ թէ Որդին ոչ կարացեալ իցէ բաւել առ ի վերանորոգել զբնութիւն մարդկային:

Առ երկրորդն ասելի է, թէ նախկին ստեղծումն²² իրաց եղեւ ի կարողութենէ Հօր Աստուծոյ՝ ի ձեռն բանին: Ուստի՝ եւ վերաստեղծումն պարտէր եղանիլ ի ձեռն բանին ի կարողութենէ Աստուծոյ Հօր, որպէս զի վերաստեղծումն պատասխանիցէր ստեղծման, ըստ այնմ 2. Կորն. 5. Աստուած էր ի Քրիստոս գաշխարհս հաշտեցուցանող ընդ ինքեան:

Առ երրորդն ասելի է, զի Ոգւոյն սրբոյ յատուկ է, թէ իցէ պարզեւ Հօր եւ Որդոյ: Իսկ՝ թողութիւն մե-

²⁰ Ms: երկրորդն.

²¹ Manu post. superadditum.

²² Ms: ըստ ստեղծումն.

⁹¹ P: բանին.

⁹² w om.

ղացն լինի Հոգոյն սրբոյ, իբր պարզեւով Աստուծոյ: Վասն այսորիկ՝ յարմարագոյն էր առ ի յարգարացուցումն մարդկանց, թէ ներմարմնացեալ զմարդն, զի մարմնանայր Որդին, որոյ Հոգին սուրբ է պարզեւ:

ղաց եղանի ի ձեռն Ոգւոյն սրբոյ, իբր ի ձեռն պարզեւին Աստուծոյ: Եւ վասն այնորիկ՝ յարմարագոյն եղեւ առ ի արդարացուցումն մարդկանց, թէ ներմարմնացեալ զմարդն, զի մարմնանայր Որդին, որոյ Ոգին սուրբ է պարզեւ:

P. Marc - Ant. van den OUDENRIJN O. P.

Le frontispice (Dim. cm. 13×19,5) de la traduction arménienne faite par l'abbé Mekhitar de la Somme Théologique de St Thomas d'Aquin (1er vol. de la IIIème Partie)